

MÁRIA TERÉZIA ÚRBÉRRENDEZÉSE
A BUDA ÉS PEST KÖRNYÉKI HELYSÉGEK BEN

Fővárosunk, Budapest számos, korábban különálló települést olvasztott magába. Ezek közül egyesek csak századunkban jöttek létre; sokuk azonban régi eredetű s így a jobbágságnak földesuraihoz való viszonyát hosszú időkre megszabó Mária Terézia-féle úrbérrendezés részese volt. Ennek következtében módunk van bő történeti forrásanyag alapján megvizsgálni ez utóbbi helységek állapotát a XVIII. század hatvanas-hetvenes éveiben s nyomon követni azokat a változásokat, melyeket az úrbérrendezés idézett elő viszonyaikban, kedvező vagy hátrányos módon befolyásolva fejlődésüket.

A Budapesthez csatolt helységek közül a következők állottak fenn az úrbérrendezés idején: a budai oldalon Békásmegyér, Hidegkút (később Pesthidegkút), Óbuda, Promontorium (később Budafok), Tétény (később Nagytétény), Csepel-szigeten Csepel, a pesti oldalon pedig — szintén észak-déli irányban haladva — Palota (később Rákospalota), Cinkota, Csaba (később Rákoscsaba), Keresztúr (később Rákoskeresztúr) és Soroksár. Tanulmányunkban e helységekkel kívánunk foglalkozni; kirekesztjük azonban vizsgálódásunk köréből a főváros környékén fekvő és vonzásába tartozó azon településeket, amelyek szintén régi eredetűek ugyan, de még ma sem tartoznak Budapesthez.

Az említett tizenegy régi eredetű és ma Budapesthez tartozó helység közül Óbuda volt a legjelentősebb népességszám, gazdasági erő és jogi helyzet tekintetében egyaránt. Óbuda már a honfoglaláskor fejedelmi központ lett, majd királyi szálláshely, ill. a XIII. század elején királyi vár épült a területén s egészen 1343-ig állandó királyi székhely, egyben pedig fontos kereskedelmi, gazdasági centrum is volt. A királyi székhely megszűntével a város forgalma, gazdasági ereje meggyengült, de mint a mindenkori magyar királynék birtoka még mindig viszonylag kedvező körülmények között, mezővárosi jogállásban élt tovább a török hódításig. A hódoltság idején megfogyatkozott lakosságú város 1659-ben I. Lipót adományozása következtében a Zichy család birtokába került. A török kiűzése után az óbudaiak kísérletet tettek a szabad királyi városi rang elnyerésére, de sikertelenül s meg kellett elégedniük a földesúr által biztosított mezővárosi kiváltságokkal meg a szerződéses helyzet előnyeivel. A város — amelynek lakossága új telepesek beköltözése következtében a XVIII. század közepére már nagyobb részben német volt — 1766-ban a Zichyektől a korona földesurasága alá került és az óbudai koronauradalom központja lett. Ugyancsak az óbudai koronauradalomba tartozott az úrbérrendezés idején a közeli Békásmegyér, amely a XVII. század második felében történt elpusztulása után 1769-ben szerveződött ismét községgé; 1727-ben még pusztaként bírta a Zichy család.

Óbudához hasonlóan Csepel is fejedelmi, majd királyi, ill. királynéi birtok volt, ahol uralkodói kastély állott még II. Lajos idejében is. Oláh Miklós leírása alapján valószínű, hogy mezővárosi kiváltságokat élvezett. A török uralom megszűnésekor azonban már lakatlan volt s csak 1717-ben települt be újra, délszláv és német lakosokkal. 1720-ban 19 jobbágycsaládot írtak össze a faluban. Először Savoyai Eugén herceg volt a földesura, majd Mária Krisztina főhercegnő és férje, Albert tescheni herceg birtokába került s a ráckevei kamarai uradalomba tartozott.

A Csepellel szemben a Duna jobb partján fekvő Promontorium — mint egykorú „Promontorium Csepel” elnevezése is mutatja — eredetileg szőlőhegy volt és Csepelhez tartozott. A csepelielen kívül a XVIII. század elején budai és pesti polgároknak volt itt szőlőjük. Csak 1736 táján települt be s 1737—1739 között alakult községgé. Szántó- és rétterülete egyáltalán nem volt, csupán szőlőbirtoka volt a lakosok egy részének. Ez a helység is Savoyai Eugén herceg birtokából került a ráckevei kamarai uradalomhoz.

A többi hét helység közül mindössze kettő: Palota és Csaba vészelt át lakott helyként a török időköt, de az utóbbi is sok új betelepüléssel gyarapodott a XVIII. század elején. Hidegkút, Tétény, Cinkota, Keresztúr és Soroksár elpusztult a török uralom idején és csak a felszabadító háborúk után kezdett ismét benépe-sülni. 1715-ben már mindegyik lakott hely, kivéve Soroksárt, amelynek szervezett újratelepítése 1741-ben indult meg. A lakosság eleinte eléggé kisszámú: 1715-ben Tétényben 7, Keresztúron 10, Hidegkúton 11, Palotán 25 adózó jobbágy családfőt írtak össze. Néhány évtized alatt eltérő mértékben ugyan, de mindenütt jelen-tősen nőtt a lakosság száma¹. (Pl. Palotán megnégyszereződött, Hidegkúton, Keresztúron tízszeresére emelkedett a családfők száma.) Az úrbérrendezés idején Soroksár volt a legnépesebb a hét helység között; itt kb. feleannyi volt a család-fők száma, mint Óbudán, ahol 672 családfőt írtak össze. A hét helység mindegyike más-más család, ill. családok birtokába került. A földesúrnak járó szolgáltatá-sokat közvetlenül az úrbérrendezés előtt Palotán, Csabán és Soroksáron szerző-dés, Hidegkúton, Cinkotán és Keresztúron szokás, Tétényben urbárium sza-bályozta.

Mielőtt azonban rátérnénk az érintett tizenegy helység helyzetének rész-letes tárgyalására, szükséges egy pillantást vetnünk egész Pest megyének úrbéri viszonyaira és úrbérrendezésére.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy a török hódoltság után újra benépesült Pest megyében a telepítések alkalmával kötött kedvező szerződések s a viszony-lagos földbőség következtében a jobbágyok előnyösebb viszonyok között élt, mint a népes, szűkhatárú nyugat-dunántúli falvakban, ahonnan az úrbérrendezést kiváltó parasztmozgalmak kiindultak.² Pest megye azonban mégsem volt tel-jesen mentes az elégedetlenségre mutató parasztmozgalmaktól. Tudomásunk van arról, hogy 1766-ban közvetlenül az úrbérrendezés előtt megmozdulások történtek Nagykőrösön, Kiskőrösön, Solton, Vecsén és Tétényben s 1766 nyarán a megye tisztikara szerint már annyian voltak a lázongások, engedetlenségek miatt befogott parasztok, hogy kevés volt a megyei hajdú őrzésükre.³ Jellemző a

¹ A helységek történetére vonatkozó részletes adatokat I. *Galgóczy Károly*: Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája I. kötetében (Budapest, 1876) és a Magyarország vármegyéi és városai (szerk. *Dr. Borovszky Samu*) Pest—Pilis—Solt—Kis-kun vármegye c. két kötetében, (Budapest, 1910.)

² *Lukács Zsófia*: A szerződéses jobbágyság helyzete hazánkban a XVIII. század folya-mán a Mária Terézia-féle úrbérrendezésig. Budapest, 1937.

³ *Vörös Károly*: Az 1765—66-i dunántúli parasztmozgalom és az úrbérrendezés; a „Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon” c. kötetben (szerk. *Spira György*), Budapest, 1952. 335. l.

helyzet feszült voltára, hogy a megye nem merete kihirdetni az ún. általános tiltott pontokat (*puncta prohibita generalia*), vagyis a jobbágyokra nehezedő bizonyos földesúri visszaéléseket országos érvénnyel tiltó királyi rendeletet, melyet a helytartótanács 1766. február 20-án és július 29-én küldött meg neki kihirdetés végett. A helytartótanács ismételt felszólítására később azzal indokolta eljárását, hogy ebben az időben a szomszédságban és más dunántúli megyékben a nép nagyobb része lázongott és ezért attól tartott, hogy ha kihirdeti a pontokat, ennek a megyének a népe is kitör.⁴

Az uralkodó figyelmét azonban mégsem ezek a megmozdulások, hanem az 1766-ban a korona, illetve a kamara földesurasága alá került Pest megyei birtokok: a ráckevei kamarai uradalom és az óbudai koronauradalom úrbéri viszonyai rendezésének szükségessége irányította Pest megyére. Óbudán, Békásmegyeren, meg Csepelen és Promontoriumon kívül még húsz helység tartozott az óbudai, ill. ráckevei uradalomba. Ezek ügyeinek tárgyalása során rendelte el 1767. június 5-én II. József — aki ekkor már korrégens volt Mária Terézia mellett —, hogy Pest megye tegye meg a szükséges intézkedéseket az úrbérszabályozás megindítására: tegyen javaslatot a telki állomány megszállására és a helységek osztályba sorolására nézve. Külön királyi biztost nem küldött ki a megyébe az úrbérszabályozás irányítására, hanem Szvetics Jakab személynőkre, a megye adminisztrátorára bízta a munkálatok irányítását.⁵ (Szvetics látta el a megyében a főispáni teendőket a főispán, Albert főherceg helytartó helyett.)

Pest megye általános úrbérrendezése ügyében a megye részéről történt ellenvetések, meg a telki állomány nagyságának megállapítása s a helységek osztályba sorolása tekintetében az államhatalom és a megye közt lefolyt alkudozások stb. ismertetését mellőzve, csupán a tárgyunk szempontjából fontos végső döntések és események közlésére szorítkozunk. Mária Terézia 1768. október 26-i rendelete értelmében Pest megyében négy osztály állított fel s ezekben az egésztelekhez tartozó szántó előírt nagysága 24, 26, 28, illetve 30 hold volt. Az egésztelekhez tartozó rétnak pedig — az osztályoktól függetlenül a sarjúkaszálási lehetőségek szerint igazodva — 8, 10, illetve 12 szekér szénát adó területűnek kellett lennie.⁶ Egyebekben pedig (belső telek nagysága, a jobbágyok kötelezései és jogai, a földesúr jogai stb.) a királynő 1768. augusztus 22-i döntése értelmében az egész országban bevezetendő egységes urbárium rendelkezései voltak irányadók Pest megyére nézve is.⁷ Ennek leglényegesebb pontjai a következők: a belső telek nagysága mindenütt egy hold. Az egészszelkes jobbágyok heti egy nap ígás vagy két nap kézirobotot kötelesek teljesíteni a földesúrnak, a kisebb telkéik arányosan kevesebbet. Minden négy egésztelek után évente még egy hosszú-fuvar is jár. A házas zsellérek 18, a házatlanok 12 nap kézirobotot végeznek évente. A cenzus, amelyet a telkes jobbágyok és házas zsellérek fizetnek, egységesen évi 1 forint. Az ajándék egészszelkenként évi 2 csirke, 2 kappan és 12 tojás, 1 itce vaj és 30 egész telek után 1 borjú. Kilencedet kell adniok a jobbágyoknak a föld minden terméséből, továbbá bárányból, gidából, méhből. A jobbágyok Szent Mihálytól (szeptember 29.) Szent Györgyig (április 24.) árulhatnak bort, ha van szőlőjük, ha pedig nincs, csak karácsonyig. Ingyen faizás és mérsékelt díj ellenében makkoltatás illeti meg őket.

A megye e rendelkezések figyelembevételével 1768. szeptember 15-én beküldte a helységek végleges osztályba sorolását; nyolc helységet azonban — köz-

⁴ Országos Levéltár, Helytartótanácsi levéltár, Dep. urbariale, Acta urb. com. Pestiensis 1768. március 8.

⁵ Uo. 1767. június 25.

⁶ Uo. 1768. október 26.

⁷ Uo. 1768. augusztus 22.

tük Óbudát és Promontoriumot — nem sorolt be egyik osztályba sem, azzal a megokolással, hogy ezeket, mint régóta szerződéses helységeket, nem lehet úrbérrendezés alá vonni.⁸ (A többi hat kivételezett helység Vác, Szentendre, Ráckeve, Pataj, Kecskemét és Nagykőrös, tehát a megye legjelentősebb, kiváltságokkal rendelkező helységei.) Az év végén azután megkezdte Pest megye a a jobbágyok által bírt belső és külső telkek összeíratását,⁹ 1770. május 31-én pedig már a kész urbáriumokat küldte be a helytartótanácsnak revízió végett.¹⁰ S bár a megye úrbérrendezésének várható gyors befejezését hátráltatta az az alapos vizsgálat, amelyet Mária Terézia rendeletére az úrbérrendezés folyamán történt állítólagos földelvételek ügyében kellett végeznie a megyének, még így is jóval előbb végbement a megye helységeinek javarészában az úrbérszabályozás, mint az óbudai és a ráckevei uradalomban, amelyeknek ügyeivel kapcsolatban az egész megye úrbérrendezése napirendre került.

Vizsgáljuk meg most már közelebbről, milyen nehézségek okozták a két uradalom helységei s köztük is főként a legjelentősebb helység: Óbuda úrbérszabályozási ügyének elhúzódását, s vezettek az óbudaiak „lázadására”.¹¹

Óbuda s az egész óbudai koronauradalom, mint említettük, 1766-ban került ismét a korona birtokába s így a kamarának mint a földesúri hatalom gyakorlójának szabályoznia kellett jogviszonyát Óbudával és az uradalom többi helységével. A város ekkor azt kérte, hogy a Zichyek alatt szokásos állapotban maradjon az előbbi szerződése újíttassék meg, mert lakói nincsenek robothoz szokva. Kérésüket meghallgatva Grassalkovich Antal, a magyar kamara elnöke 1766. június 24-én szerződést kötött velük, amely régebbi szerződésük pontjait erősítette meg.

E szerződés a következőképpen szabályozza Óbuda jogait és kötelezettségeit: két bormérést engedélyez a földesúr a városnak egész éven át (1. pont). A robot megváltásaként évi 340 forintot fizet a város, minthogy „lakói nagyrészt szőlőművelők, kapások és iparosok s ezért nem lehet őket robottal terhelni” (6. pont); ezenfelül, ha a földesúr bort ad el, segítenek a lakosok a bort a pincéből a szokott helyre a Dunához és szükség esetén a földesúri bormérésekhez szállítani. Cenzus címén egynegyed telkenként (vagyis minden egyes telkes jobbágyinak, mert Óbudán egy-két kivételtől eltekintve a telkes jobbágyoknak egyenlő nagyságú földjük volt, amelyet hol negyedteleknek, hol egészteleknek emlegetnek) 9 forintot kell fizetniök, a házas és a házatlan zselléreknek pedig egyaránt 4—4 forintot, az özvegyasszonyoknak azonban csak 2 forintot (4. pont). Kilencedet adnak minden földi terményből és a szőlőkből (5. pont). A liszt és kenyér szabad árulásáért 25 forintot, a deszka- és fakereskedésért pedig 30 forintot fizetnek évente a földesúrnak (6. pont). Hegyvám címén minden fertály szőlő után évi 1 forintot kell fizetniök; az új szőlőtelepítők azonban 6 évig mentesek ennek

⁸ Uo. 1768. szeptember 15.

⁹ Uo. 1768. december 19.

¹⁰ Uo. 1770. július 31.

¹¹ Az úrbérrendezéssel kapcsolatban Óbudán történt eseményekkel nagy vonásokban foglalkozott *Spiva György*: A szunnyadó láva c. cikkében (Valóság 1948, IV. évf. 3. sz. 189. l.) valamint *Parasztzsendülés Óbudán 180 évvel ezelőtt*. Amiről a Fővárosi Közeleltár aktái beszélnek c. cikkében (Világosság 1952 febr. 22). Ugyancsak foglalkozott a kérdéssel *Gyömréy Sándor*: Budapest története a manufaktúra korszakában c. tanulmányában (Egyetemi Könyvtár, kéziratban), de az ügyre vonatkozó forrásoknak csak kis részét használta s megállapításai ezért többnyire nem helytállóak. Mi a továbbiakban főként a Helytartótanácsi levéltár idevonatkozó bőséges iratanyaga alapján tekintjük át a történeteket; a helytartótanácsához ugyanis, mint a törvényhatóságokkal közvetlen érintkezést fenntartó központi kormányzatszékhez az ügyben érintett, ill. azzal foglalkozó valamennyi illetékestől — az uralkodótól, ill. a kancelláriától, a kamarától, Pest megyétől, az úriszéktől, az uradalmi tisztartótól, Óbudától — befutottak a rendeletek, jelentések, kérvények.

fizetése alól (2. pont). Minden lakos szabadon elköltözhet, ha maga helyett mást állít, de úgy, hogy az nem kap mentességet a cenzus fizetése alól.¹² Más forrásokból tudjuk, hogy a szerződésben feltüntetett kötelezettségeken felül a város köteles volt szüretkor a bor kipréselésére és pincébe hordására gyalogembereket adni; konyhai ajándék címén pedig évente 3 borjút váltott meg 12 forinttal.¹³

A kamara és Óbuda között létrejött szerződést a megye a királyi rendelkezések értelmében jóváhagyás végett 1766. október 2-án felküldte a helytartótanácsnak. S ezzel elkezdődött a szerződéskötés ügyének éveken át tartó hányódása a hivatali ügymenet és az úrbéri rendeletek útvesztőiben. A helytartótanács még ugyanabban a hónapban visszaküldte a szerződést a megyének — az óbudai uradalom több helységének szerződésével együtt — mert a jobbágyokat nem hallgatták meg a 9 kérdőpontra vonatkozóan.¹⁴ Mikor ez megtörtént s a megye december 9-én beküldte a jobbágyoknak a 9 kérdőpontra adott válaszát, akkor meg a válaszokban említett régebbi, Zichy-féle szerződések beküldését kívánta a helytartótanács.¹⁵ 1767. január 12-én a megye ezeket is beküldte s a helytartótanács az úrbéri bizottság véleménye alapján március 12-i felterjesztésében végül a szerződések megerősítését javasolta az uralkodónak; ő azonban március 21-én elrendelte, hogy előbb küldje be a megye a helységek összeírásait, illetve betelepítési szerződéseit is. A következő hónapban a megye jelenti, hogy az uradalom valamennyi bírása megjelent a megyénél s Óbuda kérvényéhez csatlakozva kérte az 1766-ban kötött, a korábbiakkal nagyrészt azonos szerződések érvényben tartását.¹⁶ Ezután 1770-ben tűnik csak fel ismét Óbuda szerződésének kérdése: a helytartótanács úrbéri bizottsága 1770. augusztus 10-i ülésén megállapítja, hogy Óbuda 1766. évi szerződését megyei tanú előtt kötötték ugyan, de a megyei ítélőszéken nem vizsgálták felül, mint ahogyan a királyi rendelet előírja. Ezért azt javasolja, hogy a földesúr kössön új szerződést Óbudával megyei tanú előtt, ezt azután referálják a sedrián s terjesszék fel a helytartótanácshoz megerősítésre, mellékelve az urbárium s az új szerződés összevetését (az ún. combinatorium instrumentum-ot), amelyből kitűnik, hogy a szerződés enyhébb-e az úrbérrendezésnél.¹⁷ Miután a királynő ezt a véleményt augusztus 27-én helybenhagyta, a helytartótanács ilyen értelemben írt szeptember 3-án Pest megyének, megjegyezvén, hogy az új szerződés megkötéséig a fennálló (vagyis az 1766. június 24-i szerződésen alapuló) helyzet maradjon meg.¹⁸

Mint látjuk, a helytartótanács csupán formai szempontból, a megyei ítélőszéken történő megvizsgálás elmulasztása miatt nem tartotta megfelelőnek az Óbuda és a kamara között 1766-ban megkötött szerződést. Mégis pusztán azzal, hogy nem a már megkötött szerződésnek a sedrián való felülvizsgálatára, hanem új szerződés létrehozására utasította a megyét, alkalmat adott a kamarának a megszokott feltételeket tartalmazó szerződés helyett új, lényegében az úrbér-szabályozás rendelkezésein alapuló szerződés szorgalmazására. Ettől kezdve válik drámaivá Óbuda küzdelme a földesúrral s lángol fel meg-megújuló erővel ellenállása a földesúri hatalom elnyomó törekvéseivel szemben. S itt mindjárt előljáróban fel kell hívnunk a figyelmet ennek az éveken át folyó elkeseredett küzdelemnek — amelyet még a városon belüli, a tanács és a választott község közti ellentétek is színeznék — legjellegzetesebb vonására, arra, hogy mindkét

¹² Országos Levéltár, Helytartótanácsi levéltár, Dep. urbanae, Acta urb. com. Pestiensis 1772. október 16.

¹³ Uo. 1767. július 20. Az óbudaiak válasza a kilenc kérdőpontra.

¹⁴ Uo. 1766. október 27.

¹⁵ Uo. 1766. december 22.

¹⁶ Uo. 1767. április 29.

¹⁷ Uo. 1770. augusztus 13.

¹⁸ Uo. 1770. szeptember 3.

szemben álló fél mind az úrbérszabályozás rendelkezéseiből, mind pedig a szerződésen alapuló régebbi állapotból meg akarta valósítani, illetve fenn akarta tartani azokat a pontokat, amelyek számára kedvezőek voltak s ugyanakkor igyekezett megakadályozni a számára előnytelen pontok fennmaradását, illetve bevezetését. Konkrétan: Óbuda ragaszkodott az 1766. évi szerződéshez, főként a 340 forintos robotmegváltás miatt, viszont Mária Terézia úrbéri rendeleteire hivatkozva azt kívánta, hogy szűnjék meg a szerződésben említett hegyvám s a szerződésben fel nem tüntetett, de szokásban levő s jelentős összegre rúgó egyéb taksák, illetékek szedése. A földesúri hatalmat képviselő magyar kamara pedig ezeknek az úrbérszabályozás rendelkezéseivel ellentétben álló illetékeknek a fenntartását s ugyanakkor az úrbérszabályozás szerint járó, a szerződésben megállapítottnál jóval nagyobb robotkötelezettség bevezetését igyekezett elérni.

A küzdelem első komolyabb megnyilvánulása az 1771-ben Ferbert Ferenc, az óbudai uradalom prefektusa ellen a kamarához beadott panaszirat, amelyben a földesúr és a város közt fennálló csaknem valamennyi vitás kérdés megjelenik. Ezt a kérvényt az óbudai communitas, vagyis választott község (külső tanács) nevében adták be. (A 24 tagú külső tanácsot először 1761-ben említik az óbudai tanácsülési jegyzőkönyvben.)¹⁹ S bár a panaszok ügyében 1771. november 20-án Koller János kamarai tanácsos vezetése alatt tartott úriszéki tárgyaláson a választott község és valamennyi lakos — nyilvánvalóan a megtorlástól való félelmében — eskü alatt kijelentette: nincs tudomása a kérvény összeállításáról és beadásáról,²⁰ nem kétséges, hogy az irat szerzői a választott községnek azok közül a legcéltudatosabb és legtevékenyebb tagjai közül kerültek ki, akik a továbbiakban is a város küzdelmeinek irányítói voltak. Személy szerint a kérvényben foglalt panaszok úriszéki tárgyalása során Hozman Mártont és Hozman Mihályt említik csak meg, akik Ferbert állítása szerint a „nép között vizályt keltő összejöveteleket” tartottak s emiatt a prefektus 50 botütéssel fenyegette meg őket.

A kérvényben előadott panaszok egy része a szokásban levő, de a királyi rendeletekkel ellentétben álló különböző illetékeket nehezményezi. Ezek közül néhány az ingatlanok adásvételével állott kapcsolatban. A szőlők és házak eladása alkalmával ugyanis jus detractus címén az eladó részéről a földesúrnak bontakozó pénz (Abzug-Geld) járt. Ennek fizetése „emberemlékezet óta bevett szokás” volt Óbudán (szokásban volt egyébként a szabad királyi városokban, így Budán és Pesten is); régebben az eladási ár 10%-át kellett ilyen címen fizetni, a kamaraelnök azonban 5%-ra szállította le ezt az illetéket. De a vevőt is terhelték taksák: 1 forintot fizetett a földesúrnak a teleklevéért (pro armalibus, pro fundalibus litteris, taxa evictionalis), 24 krajcárt a telekkönyv vezetésével megbízott uradalmi tisztviselőnek a teleklevél kiállításáért (taxa traditionalis), 24 krajcárt a telek kiméréséért (taxa mensuralis) és 1 forintot áldomás (mercipotus, laudemium) címén. Ez illetékekből a rendelkezésünkre álló adatok tanúsága szerint az 1768 és 1772 közötti években évente összesen átlag 600 forint folyt be; ebből kb. 460 forint volt a bontakozó pénz s kb. 140 forint a többi kisebb illeték. Sérelemként panaszolja fel a kérvény azt az évi 1—1 forint hegyvámot is, amelyet az óbudaiaknak minden egyes fertály szőlő után kell fizetniök. Ezt a pénzt a földesúr a szőlőcsőszök és hegymesterek fizetésének, lóporral való ellátásának, meg a szőlőhegyi utak javításának címén szedte s ezért jus pastorale-nak is szokták nevezni. Ez, mint láttuk, a kamara és Óbuda között

¹⁹ *Baraczká István*: Óbuda közigazgatásának 20 éve 1746—1766. Tanulmányok Budapest múltjából IX. kötet. Budapest, 1941. 151. l.

²⁰ Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, Dep. urbariale, Acta urb. com. Pestiensis 1772. július 9.

1766-ban kötött szerződésbe is fel volt véve; tehát szedése — minthogy az újabb szerződés létrejöttéig Óbudának az 1766. évi szerződés szerinti kötelezettségeket kellett teljesítenie — nem is lett volna szabálytalannak minősíthető. Ellenkezett azonban a királyi rendelettel, mert aszerint a szőlő után vagy kilencedet, vagy hegyvámot kellett fizetni. (Óbuda pedig kilencedet adott a szőlőből.) Jogos vagy nem jogos voltának megvitatása során azonban semmilyen fórum előtt nem merült fel az a meggondolás, hogy a szerződésben benne van; jogosságát még a kamara is csupán a régi szokással és az uradalomnak a szőlő őrzésére és az útjavításra fordítandó kiadásaival igyekezett alátámasztani. Az óbudai hegyvámából évente kb. 1490 forint jövedelme volt a földesúri pénztárnak, tényleges kiadása viszont — a csöszök és hegemesterek fizetése, lóporvásárlás, útjavítás — nem érte el az évi 600 forintot sem.²¹ A lakosokat terhelő illetékként említi még a kérvény a pennaticum-ot is; azonban, mint a vizsgálat folyamán kitént, az elnevezésben itt tévedtek a kérvény szerzői s pennaticum néven valójában a földesúri kilencedsedzők eltartása címén szedett jogtalan illetéket panaszolták fel.

Az illetékekre vonatkozó panaszok mellett helyet kaptak a kérvényben a Ferbert tisztartó személyével közvetlen kapcsolatban álló sérelmek is: az, hogy Ferbert különböző urasági alkalmazottaknak (magtáros, börtönőr, saját írnoka és szolgálója, valamint volt kocsisa, szolgálója és szakácsnője), akik a község terheihez természetszerűen nem járultak hozzá, igen jó puszta földeket adott szőlőtelepítésre, a lakosoktól viszont elvette a legelő egy részét, a két szénatermő szigetet nem az óbudaiaknak adta bérbe, a lakosok szántóföldjeit a parancsára történt kőbányászás megrongálta; az urasági Illés-malom építésére elvitette a lakosoknak saját szükségletükre vásárolt köveit, 50 botütéssel fenyegetvén az ellenmondókat, a lakosokat útépitésre kényszerítve egyeseknek 10, 20, 30 forintos költséget okozott; 6 forint pénzbüntetésre ítélt egy jobbágyot, aki saját földjén követ bányászott s végül: nagy patrónusa a zsidóknak, keresztények csak akkor járulhatnak hozzá, ha a zsidók ügyeit elintézte.

A panaszok kivizsgálására 1771. november 20-án összeült úriszék jegyzőkönyve azonban még el sem jutott a megyétől a felülvizsgálatra illetékes helytartótanácschoz, amikor az 1772. január 7-re kitűzött óbudai tisztújítás alkalmával nyílt összecsapásra került sor egyrészt a földesúri hatalom képviselője és a város tanácsának egyes tagjai, másrészt a község között. Január 7-én Ferbert bíróválasztás céljából összehívatta a község házára a komunitást s felolvastatta előttük a kamarának Óbuda belső rendjének szabályozására készített instrukcióját²² s azt kívánta, hogy az esküdteket és a jegyzőt erősítsék meg tisztükben. (Ez az instrukció az 1776. január 1-én Zichy Miklós gróf által Óbuda számára kiadott instrukcióhoz hasonlóan a tisztségek betöltésének és Óbuda belső igazgatásának egyéb kérdéseit szabályozta.) Ekkor azonban a község — többek ösztönzésére — ellentmondott a Ferbert kívánsága szerinti választásnak, letette tisztségéről az egész tanácsot és a jegyzőt s helyükbe másokat választott, „vakmerő szavakat” használt a földesuraság ellen s kezét emelt a régi jegyzőre.²³

A választott község, meg a jelek szerint a földesúr megelégedésére működő tanács közti ellentétek okainak mélyebb vizsgálatába itt nem bocsátkozhatunk, mert feladatunkul az úrbérrendezés kihatásainak — mégpedig főként a jobbágyok anyagi helyzetére való kihatásainak — felderítését tűztük ki. Ez az ellentét egyébként is régebbi eredetű volt; a Zichy gróf által 1746-ban kiadott instrukció is utal rá s az esküdti tisztségnek egész életre szólóvá tételével igyekszik kiküszöbölni. Az 1771. december 21-i dátum alatt kiadott kamarai instrukció 1. pontjában is

²¹ Uo. 1773. № 3.

²² Uo. 1772. április 3, AA melléklet.

²³ Uo. 1772. július 2.

azt olvassuk, hogy már a Zichyek földesurasága idején „megfogyatkozott a tanács hatalma és tisztelete és a község félelme” a tanács és a község közti egyenetlenség következtében.

Csupán arra szorítkozunk tehát, hogy a választással kapcsolatos főbb eseményeket és ezek következményeit felvázoljuk, minthogy ezek természetszerűleg Óbuda úrbéri ügyének alakulására is kihatással voltak.

A választást követő éjjelen Ferbert tisztartó katonákkal letartóztatta azt a három óbudai „korifeust”, akiket a történekekért felelősnek tartott. Reggel fél hétkor mintegy 200 lakos benyomult a tisztartóhoz s a három személy szabadon bocsátását követelte. Ferbert, minthogy a kérésére hozzá küldött néhány katonát parancsnokok visszarendelte, kénytelen-kelletlen teljesítette követelésüket. Még ugyanezen a napon elindult Bécsbe a község kocsján néhány kiküldött, hogy benyújthassák panaszukat az uralkodónak. Az óbudaiak kérvényét Mária Terézia január 20-án már le is küldte a helytartótanácsnak kivizsgálás és jelentéstétel céljából. De a kamara is szükségesnek tartotta, hogy értesítse a történekekről a helytartótanácsot s január 10-én írt ebben az ügyben a helytartótanácsnak, persze Ferbert elfogult jelentésének alapján. Február 10-én már össze is ült Óbudán az úriszék s 8 napon át tárgyalta az óbudaiak lázongásának ügyét. Rajnprecht Mihály bíró, Weisz Imre jegyző (nem a község által megválasztott, hanem a Ferbert által támogatott személyek) és 9 esküdt az úriszék előtt elhatárolta magát a községtől, kijelentvén, hogy a többiek igyekezetéről semmit sem tud. Az úriszék ítéletében kimondotta, hogy az óbudaiak által választott új tanácsot funkciójától megfosztandónak tartja s megerősíti a régi tanácsot, a perbe fogott lakosokat pedig, mint a földesúr ellen lázadókat a következő büntetésekkel sújtja: Mangl Jánost, a lázadók fejét 3 évi börtönre és közmunkára, meg az óbudai uradalomból való örökös kitiltásra ítéli; Hozman Mártont és fiát, Józsefet, meg Akkerl Jánost, mint a zavargások szerzőjét 3 hónapi börtönre és 100 botütésre s ugyancsak az uradalomból való kitiltásra, Szeiger Ignácot és Leéb János Györgyöt egyévi börtönre és 100 botütésre; Horrer Pált, Óbuda új pénzbeszedőjét, aki a község pénztárából a bíró és esküdtek hozzájárulása nélkül 200 forintot adott a községbelieknek (a bécsi instanciázás költségeire) 3 hónapi börtönre, tisztségéről való letételre, számadásra és a községi pénztár kártalanítására ítéli; rajtuk kívül 6 személyt félévi börtönre és 100 botütésre, 4 személyt 3 hónapi börtönre és 50 botütésre, 18 személyt pedig 24 botütésre ítélt.

Ezt az elrettentően súlyos ítéletet a megyei ítélőszék jóváhagyta és a megye 1772. április 3-án az előírásoknak megfelelően felülvizsgálatra felterjesztette a helytartótanácshoz, hogy azután majd, ha elnyerte a királyi jóváhagyást, végrehajtható legyen. A helytartótanács úrbéri bizottsága — s véleménye alapján a helytartótanács is — azonban már enyhébben ítélte meg a történeket. Szerinte is kiténik ugyan az úriszéki jegyzőkönyvhöz csatolt vizsgálati iratokból az óbudaiaknak a választás alkalmával tanúsított „ellenkezése és engedetlensége”, de tekintetbe kell venni, hogy a lakosok csupán élni akartak szabad tanácsválasztási jogukkal, amelyet a kamarai instrukció biztosít számukra s a választáson jelen volt kamarai kiküldött, Koller János tanácsos is megengedett nekik. Ezért a büntetések lényeges enyhítését ajánlja az uralkodónak: a börtönbüntetéseket és kitiltásokat teljesen mellőzendőknek tartja, csupán csökkentett mérvű botbüntetéseket javasol. (Mangl Jánosnak 50 botot, az úriszék által 24 botra ítélt 18 személynek 12 botot, a többi botozásra ítéltnek pedig 24 botot.) Javasolja, hogy a községi pénztárból kiadott 200 forintot ne egyedül Horrer, hanem a dolgokban érdekelték közösen térítsék meg. A tisztújítást szerinte úgy kellene rendezni, hogy az országos urbárium 9. pontjának első §-a értelmében a község a bírót a földesúr három jelöltje közül válassza, a jegyzőt és esküdteket azonban teljesen saját belátása szerint; a kamarai instrukciót pedig, amelynek kihirdetése

okozta elsősorban a zavargásokat, felül kell vizsgálni.²⁴ A királynő 1772. augusztus 31-én kiadott döntése még ennél is több megértésről tanúskodik az óbudaiak iránt. Megállapítja: a vizsály oka az volt, hogy a polgárok új bírót, jegyzőt és esküdteket választottak, Ferbert pedig másokat akart rájuk kényszeríteni. A prefektus helytelenül járt el, amikor a kívánsága keresztülvitelét erőltette, majd éjjel egyeseket elfogatott s meggondolatlanul katonai segítséget kért. A lakosokat a „nyelvelésükkel okozott botrány” miatt meg kell ugyan büntetni, de úgy, hogy feleannyi napi börtönt kapjanak, mint amennyi botütést a helytartótanács javasolt, heti 2 napi kenyéren és vízen való böjtöléssel. (Eszerint tehát Mangl 25 napi, 18-an 6 napi, a többi pedig 12 napi börtönt kapott.) A 200 forint megtérítése a helytartótanács által javasolt módon történjék. A bírót a földesúr 3 jelöltje közül válasszák, a többi tisztséget pedig szabadon töltsék be.²⁵

Ugyanezen a napon, 1772. augusztus 31-én egy másik rendeletében döntött Mária Terézia az óbudaiaknak a Ferbert tisztartó ellen beadott panaszai ügyében.²⁶ Döntése kevés kivételtől eltekintve a helytartótanácsi véleményt hagyja jóvá; ez a vélemény pedig úgyszólván mindenben az óbudaiak mellett foglalt állást. Tanulságos megfigyelni, hogy az ügy tárgyalása során, amint egyre magasabb fórum elé kerültek a panaszok, egyre inkább a földesúri, illetve tisztartói intézkedések ellen s Óbuda érdekei mellett szóló vélemények hangzottak el. Az úriszék, noha a tisztartó egyes intézkedéseit helytelennek minősítette, mégis minden egyes vitás kérdésben a földesúri érdekek szerint döntött; a megyei ítélőszék legtöbb ponton jóváhagyta ugyan az úriszéki döntést, de a különböző adásvételi illetékekre nézve az volt az álláspontja, hogy a királyi döntés megérkezéséig nem szabad ezeket szedni, a hegyvámot pedig mérsékelni kívánta. Végül a helytartótanács úrbéri bizottsága s vele a helytartótanács a legtöbb kérdésben a panaszosoknak adott igazat. Az adásvételi illetékek (jus detractus, taxa evictionalis, traditionalis és mensuralis, mercipotus) ügyében a helytartótanács helytállónak minősítette a panaszt, sőt nem csupán azt jelentette ki teljes határozottsággal, hogy ezeket mint a puncta prohibita generalia értelmében eltörölt illetékeket a jövőben nem szabad szedni, hanem egyúttal javasolta, hogy az általános tiltott pontok kihirdetése után esetleg beszedett ilyen illetékeket a földesúr térítse vissza. Az 1 forintos hegyvám (jus montanum, vagy jus pastorale) tekintetében is hasonló módon nyilatkozott: ellentétben áll az úrbéri előírásokkal, amelyek vagy kilencedet vagy hegyvámot engednek meg, tehát meg kell szűnnie. (Óbudán ugyanis kilencedet adtak a szőlőből is.) A szőlőcsöszöket a helység pénztárából vagy a szőlőtulajdonosok pénzéből kell ellátni puskaporrall, a szőlőhegyi utak javításában pedig csak munkájukkal kell a lakosoknak részt venniök, de pénzt és anyagot nem követelhet tőlük a földesúr. Ha hegyvámot szedtek az úrbérrendezés óta, akkor ezt is vissza kell adnia a földesúrnak. A Ferbert személyével kapcsolatos panaszokat is jórészt méltányolta a helytartótanács. Az urasági alkalmazottaknak adott földek miatt szerinte a megyének meg kell intenie a prefektust, s ha az új szőlőbirtokosok nem földesúri alattvalók és nem királyi adózók (vagyis nem úrbéressek), akkor földjeiket a beruházási költségek megtérítése mellett át kell adni a földesúri és királyi adóterheket viselő lakosoknak. Ha pedig ezek nem váltanak magukhoz, akkor adózás alá kell vonnia a megyének az új szőlőbirtokosokat.

A legelőrészt — amelyet az úriszék vizsgálata szerint nem Ferbert, hanem még özv. Zichy Miklósné tisztartója vett el és csatolt a földesúri kerthez — a helytartótanács véleménye szerint a földesúr köteles visszaadni a községnek

²⁴ Uo. 1772. július 2.

²⁵ Uo. 1772. szeptember 10, 4093 ikt. szám.

²⁶ Uo. 1772. szeptember 10, 4092 ikt. szám.

vagy másikat kell adnia helyette, ha az korábban a községé volt. A két szigetet a földesúr adja bérbe a jobbágyoknak, vagy ha az övéké volt, adja vissza nekik a korábban szokásos pénzfizetés vagy egyéb szolgáltatások ellenében. A kőbányászással kapcsolatos panaszt a helytartótanács alaptalannak ítélte, viszont javasolta, hogy az Illés-malomhoz elvitt kövek árát, amennyiben a lakosok ezeket a köveket valóban vásárolták, térítse meg nekik a földesúr. Az útépités, ha a megye szerint javára válik Óbudának, továbbra is folytatódjék az eddigi módon. S végül minthogy a zsidók előnyben részesítésére vonatkozó panasz nem bizonyult alaposnak, emiatt a jobbágyokat a megyei közgyűlésen meg kell feddeni; viszont Ferbertnek azt a kérését, hogy a jobbágyokat a panaszok miatt büntessék meg, el kell utasítani, hiszen a panaszok java része helytálló. Az uralkodói döntés a helytartótanácsnak ezeket a javaslatait helyben hagyta, csupán annyival egészítette ki, hogy amennyiben az útépités költségei egyik-másik lakost túlságosan megterheltek, annak térítse vissza a földesúr a költséget.

A helyzetük javításáért folytatott küzdelemben tehát egyelőre két, előnyösnek mondható királyi döntést könyvelhetünk el az óbudaiak javára. A választáskor történektért ugyan büntetést — de enyhe büntetést — kellett kiállaniok, viszont elismerték a jogukat a tisztségek szabad választással való betöltésére; csupán a bírót kell az eddigi gyakorlatnak megfelelően a földesúr három jelöltje közül kiválasztaniok. Panaszaik jó része pedig meghallgatásra talált, sőt az úrbérendezés óta szedett ingatlan adásvételi illetékeknek és a hegyvámoknak még a visszatérítését is kimondották, amit talán nem is reméltek.

A kedvező királyi döntéseket annál inkább értékelnünk kell, mert időközben a magyar kamara mindent elkövetett, hogy a „lázongó” és „engedetlen” óbudaiak ellen hangolja a királynőt.²⁷ Első, számos melléklettel felszerelt felterjesztését már 1772. április 24-én leküldte Mária Terézia véleményezésre a helytartótanácsnak. Ezt követte augusztus 21-i terjedelmes felterjesztése az uralkodóhoz. Ebben először is a hegyvám ügyében tanúsított ellenállásukat panaszolja fel; az óbudaiak ugyanis a hegyvám fizetése helyett maguk akartak szőlőcsőszöket felfogadni s mikor ezt a tiszttartó nem engedte meg, Hozman Márton és Regule József, az óbudaiak által választott új jegyző azonnal Bécsbe utazott. Azután pedig előadja a felterjesztés, hogy összejöveteleket tartanak, nem engedelmeskednek sem a királyi, sem a megyei rendeleteknek, a tiszttartóság már nem is mer parancsolni nekik; az általuk választott új jegyzőt erőszakkal betették a község házára; házaikban bort mérnek; még a múlt évi cenzuból is 966 forinttal tartoznak; szerződést nem akarnak kötni, amíg panaszaikra királyi döntés nem érkezik. Mindezek alapján arra kéri a kamara a királynőt, hogy fogassa el a Bécsben tartózkodó óbudai küldötteket.

A két királyi döntés meghozatala után sem hagyta abba a kamara az óbudaiak elleni akcióját. Október 9-én Ferbert jelentése alapján ismét panaszt tett a királynőnél. Úgy látszik, hogy ebben az időpontban a kamara előtt még nem volt ismeretes a két királyi döntés s az óbudaiaknak sem lehetett tudomásuk róla, legalábbis hivatalosan nem, hiszen a megye ezeket csak az 1772. november 27-i közgyűlésén hirdette ki. Az óbudai lakosok mégis teljes határozottsággal jártak el: mikor a szüreti cédulák kiadása alkalmával a prefektushoz mentek, megtagadták a hegyvám fizetését s csak a szőlőcsőszök fizetését, a puskapor árát és a szőlőhegyi útjavítást voltak hajlandók vállalni s ezekre a kiadásokra önhatalmúlag 20—20 krajcárt fizettek be minden fertály szőlő után. (A hegyvám a szerződés szerint 1 forint lett volna; Ferbert most már kevesebbet, 45 krajcárt kívánt, annyit, amennyit az 1771. november 20-i úriszék javasolt.) Regule József jegyzővel

²⁷ A kamarának az óbudaiak ügyében elfoglalt álláspontja a jelek szerint semmit sem változott Grassalkovich kamaraelnök 1770-ben bekövetkezett halála után.

szüreti cédulákat osztattak ki, majd a tisztartó tiltakozására kijelentették, hogy 3 krajcárért hajlandók cédulákat venni az úrbéri hivatalból, de minden követkemeny nélkül. Végül is Ferbert kénytelen volt mindezek ellenére engedélyezni a szüret megkezdését, hogy a halasztás miatt a lakosság és az uradalom ne szenvedjen kárt. Kihágásként említi meg a kamara azt is, hogy az eddigi szokástól eltérően a község kocsmáiban olcsóbban kezdték mérteni a bort, mint ahogyan a földesúriakban mérik. Mindent összevéve a kamara szerint e „nyakas és lázongó lakosok merészsége napról napra nő” s ezen a helyzeten csak az 1772. február 10-i, a választás ügyében hozott úriszéki ítélet végrehajtása, meg az úrbérendezés bevezetése vagy új szerződés rájuk kényszerítése útján lehetne segíteni.

A kamarának ez a felterjesztése Mária Teréziától a kancellária útján a kivizsgálást és véleménynyilvánítást elrendelő szokásos mondatok kíséretében megérkezett a helytartótanácshoz, minden utalás nélkül az ügyben már történt királyi intézkedésekre. A helytartótanács azonban nem feledkezett meg arról, hogy az uralkodó a kamarai felterjesztésben érintett kérdésekre nézve már döntött augusztus 31-én kiadott rendeletében s minden újabb vizsgálat nélkül egyszerűen jelentette ezt az uralkodónak, hozzátéve, hogy a királyi rendeletet szeptember 10-én megküldötte a megyének s a szerződéskötés ügye szintén a megye előtt van. Valóban, a panaszok ügyében kiadott és a megyéhez megérkezett királyi rendelet ment tovább az ügyintézés szabályszerű útján: november 27-én — mint mondtuk — kihirdették a megyei közgyűlésen s december 3-ára úriszéki tárgyalást hívtak össze Óbudán a végrehajtása érdekében. Az úriszék a földesúri pénztáros számadásai alapján összeállította a szőlő- és házeladások alkalmával szedett illetékek, meg a hegyvám címén befolyt pénzek jegyzékét, s kimondotta, hogy a jus detractus, a taxa evictionalis és mercipotus címén beszedett pénzeket vissza kell téríteni a jobbágyok számára. Vissza kell fizetni részükre a hegyvám címén befolyt összegből is azt a nagyobb részt, amely a földesúr tényleges kiadásainak (csószók és hegy mesterek fizetése, lőporvásárlás, útjavítás költségei) levonása után marad. Összesen tehát 3682 forintot és 30 krajcárt kell kapniok a földesúrtól és 140 forintot a bírótól és esküdtektől (ti. a mercipotus nagy részét ők kapták meg). A taxa traditionalist és mensuralist, vagyis a telekvelelek kiállításáért és a telkek kiméréséért járó illetéket azonban jogosnak minősítette. A tévesen pennaticumnak nevezett, valójában azonban a földesúri kilencedszedők eltartására fizett taksát is visszatérítendőnek ítélte s kötelezte a földesúri frumentáriust, meg a neki segédkező személyeket az ilyen címen kapott összesen 103 forint visszafizetésére. (Ez a taksa először egy poltura, azután 2 krajcár, majd 3 krajcár volt, 1771-ben és 1772-ben pedig már nem szedték.) Kimondta, hogy az új szőlőtulajdonosoknak, akiknek Ferbert adta a földet, a szabad évek után adóznok kell: a rétet vissza kell adni a községnek; a szigetekkel a földesúr szabadon rendelkezik, de előbérleti jog illeti a lakosokat. Megállapította az úriszék, hogy az Illés-malomhoz elvitt kövekért a kamara 1772. április 10-i rendeletére Ferbert 36 forint 1 krajcárt kifizetett az óbudaiaknak, 8 lakosnak pedig, akik nem vették a köveket, hanem csak kiásták és elszállították, munkabér címén 5 forintot fizetett; az utépítési költségek senkit sem terhelhetnek túlságosan s a 6 forint büntetéspénzt a megbüntetett jobbágyoknak az úriszék tartama alatt visszafizették a földesúri pénztárból.²⁸

Az úriszék jelentését a megye néhány nap múlva, december 12-én megküldte a helytartótanácsnak, de felterjesztette ezt 1773. február 5-én a magyar kamara is az uralkodóhoz, kérvén, hogy a hegyvám, meg a jus detractus címén és a telekvelelekért befizetett pénz visszatérítését engedje el, ha a jövőre nézve nem is

²⁸ Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, Dep. urbanae, Acta urb. com. Pestiensis 1773 № 3.

tartja fenn ezeket az illetékeket; a teleklevelek kiállításáért és a telek kiméréséért járó illetékeket (taxa traditionalis és mensuralis) pedig a jövőben is engedélyezze. Ebben az ügyben kelt hasonló tartalmú újabb felterjesztését pedig április 24-én küldte le véleményezésre Mária Terézia a helytartótanáchoz. Még választ sem kapott, azonban a kérésére a kamara s máris újra a királynőhöz fordult, felpanaszolván, hogy Pest megye az óbudai és a ráckevei prefektust, meg a visegrádi inspektort fiscalis actio terhe mellett felszólította az 1768 óta beszedett hegyvám, bontakozó pénz és taxa evictionalis visszafizetésére. Meglepő módon most a helytartótanács jár el úgy, mintha semmit sem tudna az ügy előzményeiről s április 13-án egyszerűen felszólítja a megyét, hogy tegyen jelentést ebben az ügyben. Márpedig a megye eljárása Mária Teréziának az óbudaiak panaszai ügyében 1772. augusztus 31-én kiadott rendeletéből következett; az ugyanis éppen a helytartótanács véleménye alapján kimondja, hogy ezeket az illetékeket, amennyiben az általános tiltott pontok publikálása után is szedték őket, vissza kell téríteni, nemcsak Óbudán, hanem a többi szomszédos helyeken is, ahol szintén szokásban vannak. 1773. május 25-iki válaszában a megye is erre a királyi rendeletre hivatkozik, s hozzáteszi, hogy az urbárium és a törvény előírása szerint a kamarai birtokokat is ugyanúgy kell kezelni, mint a többieket. Nagyon jellemző a helytartótanács úrbéri bizottsága s vele együtt a helytartótanács állásfoglalása: nemcsak helyesnek, hanem egyenesen dicsérendőnek tartja a megye eljárását, már csak azért is, mert így az egész ország megtudja, hogy Őfelsége a rendeleteinek a saját kamarai birtokain is érvényt szerez más földesuraknak példát mutatva s még egyszer megállapítja, hogy a tiltott pontok kihirdetése után szedett illetékeket vissza kell fizetni.²⁹ A helytartótanácsnak ezt a véleményét II. József korrigens 1774. január 3-án jóváhagyta s elrendelte, hogy a megye továbbra is a királyi szabályrendeletek szerint járjon el.³⁰

Még ezután is hosszadalmas huzavona folyt azonban az illetékek visszafizetése körül. A kamara, bár reménykedett benne, hogy sikerül a királynőt döntése megváltoztatására bírnia, nem ért célt; sőt az 1774. október 6-i királyi rendelet következtében kénytelen volt nemcsak az 1768–1772. években szedett hegyvámot és valamennyi illetéket, hanem még ezek 5%-os törvényes kamatait is megfizetni az 1773. augusztus 9-től számított egy évre és három hónapra, vagyis arra az időszakra, amely a visszafizetést elrendelő királyi döntéstől a kifizetés tényleges napjáig, 1774. december 3-ig eltelt. Ezenkívül a város panaszainak megvizsgálása során felmerült tények alapján még újabb visszatérítésekre is sor került. Először is kötelezték az uradalmat azon robot ellenértékének megtérítésére, amelyet az óbudaiak az 1766-i szerződésben kikötött roboton felül 1771-ben és 1772-ben végeztek. Ferbert hiába érvelt azzal, hogy a község már a Zichyek és később a kamara idejében saját jószántából szokott dolgozni a földesúrnak szüretkor és asztagrakáskor, s ezt maguk az óbudaiak is elismerik, Mária Terézia 1775. május 22-én elrendelte, hogy ezt a kézi robotot a kamara egy-egy napot 10 krajcárral számítva térítse meg Óbudának³¹. Ugyanebben a rendeletében kimondotta a királynő, hogy Óbudának vissza kell kapnia a liszt-, kenyér- és fakereskedés árendájáért fizetett pénzt (holott ez az árenda-pénz, mint láttuk, benne volt az 1766. évi szerződésben), a földesúri kilenced átvételénél jelenlevő községi tisztségviselőknak fizetett napidíjakat (ezt természetesen nem a földesúrnak, hanem az érintett személyeknek: a volt jegyzőnek, négy esküdtnak és a kisbírónak kellett megtérítenie), s végül a cédulapénzt (pecunia schaedalis, Zettel Geld). Ez utóbbi fizetését egyik forrás szerint Grassalkovich rendelte el: minden szőlő után 6 kraj-

²⁹ Uo. 1773. № 3.

³⁰ Uo. 1774. № 1.

³¹ Uo. 1775. № 13.

cárt kellett fizetni a céduláért, amellyel a földesúr mintegy engedélyt adott a szüretelésre. (Az ebből befolyó összeget az uradalom tisztartója és két másik alkalmazottja kapta.) A Grassalkovich által történt bevezetésnek azonban ellentmond az, hogy a megyének az úrbérrendezést megelőző állapotáról készített összeítésben is meg van említve Óbudánál a 10 dénáros cédulapénz. (1772-ben, mint láttuk, a cédulapénz ügyében is összetűzött Óbuda Ferbert tisztartóval.) A visszafizetés tekintetében a helytartótanács véleménye alapján az uralkodó teljes határozottságot tanúsított s még azt sem engedte meg, hogy a kamara — mint szeretne volna — a megtérítendő összegeket a város cenzus-hátralékába való beszámítás útján egyenlítsse ki.

Mindezek után Óbuda 1774. december 3-án a következő összegeket kapta vissza: a hegyvámából a földesúr tényleges kiadásainak levonása után fennmaradó részt, vagyis 3448 forint 37 1/2 krajcárt, a jus detractus címén szedett illetéket, vagyis 2257 forint 36 1/2 krajcárt, a taxa evictionalist, vagyis 274 forintot, a taxa traditionalist, vagyis 109 forint 36 krajcárt, a mercipotust, vagyis 169 forintot, a liszt- és kenyérkereskedés árendáját, vagyis 150 forintot, a fakereskedés árendáját, vagyis 180 forintot, a kilencedszedésnél jelenlevő községi tisztviselőkapidíját, vagyis 20 forint 55 krajcárt, a cédulapénzt, vagyis 419 forint 24 krajcárt s végül a hegyvám és a jus detractus 5%-os kamata fejében 360 forint 46 krajcárt.³² A robotnapokért járó térítést: 350 forintot (2100 nap 10 krajcárjával) 1776. szeptember 26-án kapta kézhez Óbuda az uradalom pénztárából s később megkapta e 350 forint, meg egyéb visszatérített pénzek kamatait is (kivéve a hegyvám és a jus detractus kamatját, mert azt már előbb kifizették), vagyis összesen 63 forint 26 dénárt. Sőt, mivel a tárgyalások folyamán kitűnt, hogy Pogner András érseki tizedszedő is jogtalan illetékeket szedett a lakosoktól, őt is kötelezték ezek megtérítésére. Pogner a visszajáró 342 forint 17 krajcárt ki is fizette, ennek kamataja (174 forint 34 dénár) fejében pedig budai házáat kötötte le.³³

Vagyis Óbudának, ha hosszas küzdelmek árán is, sikerült keresztülvinnie azt, hogy az úrbérrendezésnek ránézve kedvező pontjai — még az 1766. évi szerződéssel ellentétesek is — érvénybe lépjenek: megszűnt a hegyvám és valamennyi tilalmazott illeték szedése s az úrbérrendezés időpontjától kezdve ilyen címen befizetett jelentős összegeket kamatostul visszakapta. (Összesen kb. 8200 forintot kapott így vissza a város.)

Ezek után kísérjük figyelemmel azokat az erőfeszítéseket, amelyeket ugyanakkor az úrbérrendezés előnytelennek tartott rendelkezéseinek megvalósítása ellen tett a város. Vissza kell térnünk tehát a szerződéskötés kérdéséhez, amelynek ismertetésében addig a pontig jutottunk el, hogy az Óbuda és a kamara közt 1766-ban létrejött szerződést az uralkodó nem hagyta jóvá és 1770. augusztus 27-én elrendelte, hogy Pest megye tegye meg a szükséges intézkedéseket új szerződés megkötésére. A megyének az új szerződés előmozdítása tekintetében az volt az első feladata, hogy elkészítse Óbuda úrbéri összeírását. Ez többszöri sürgetés után 1772. május 18-án meg is történt. Az összeírás tanúsága szerint ekkor Óbudán 228 telkes jobbágy (hospes, vicinus, Nachbar) volt, közülük egynek 1/2 telke, kettőnek 1/4 telke volt, a többi 225 gazdának pedig csupán 1/8 telke, vagyis a 228 telkes jobbágy összesen 29 1/8 egész teleknek megfelelő földet birt. Rajtuk kívül 369 házas zsellért (inquilinus domiciliatus, Klein-Hausler) és 75 házatlan zsellért (subinquilinus, Inwohner ohne Haus) írtak össze. A 672 lakos kezén levő teljes úrbéres földterület mindössze 59 7/8 hold belső telek, 966 3/8 hold szántó és 232 szekérre való rét volt s a községnek volt még 20 szekérre való rétje.³⁴

³² Uo. 1775. № 3, B és C melléklet, valamint 1777 № 8 pos. 6.

³³ Uo. 1777. №10.

³⁴ Uo. Tabellae urbariales com. Pestiensis, oppidum Vetero-Buda.

Ezek a számok is azt a helyzetet mutatják, amit a megye már az úrbérrendezésnek Pest megyében való megindításakor leírt Óbuda jellemzésére: kis földterület, csekély mezőgazdaság, a lakosok szőlőikből, kereskedésből és iparból élnek.³⁵ Vagy ahogyan az óbudai lakosok maguk vallották a 9 kérdőpontra adott válaszukban: malefícium (vagyis káros tényező) az, hogy szűk a határ, marhát nem tarthatnak, erdejük nincs, a tűzi- és épületfát készpénzen kell venniök. Benefícium (előnyös tényező) viszont az, hogy „ezen városnak maga határában vagy onnan nem távolabb szőlő hegye és az ide való termés feő borok közé vármegyében számláltatik, abból kiváltképpen ilelmeket táplálják, hogy minden esztendőben ottan termett boraikat pénzé tehetik” valamint az, hogy „Buda városának tövibe laknak, és szolgálattok által mindennapi pénzkeresésibe alkalmatosságok vagy onnan”.³⁶ Az egésztelekhez az összeírás szerint 24 hold szántó és 12 szekeres rét járt, tehát a nyolcadtelkeseknek 3 hold szántó és másfél szekeres rét. (Ez kb. megfelelt a lakosok bevallásában leírt helyzetnek.)

Az úrbéri összeírás elkészülte után májusban Koller János József kamarai tanácsos leutazott az óbudai uradalomba, hogy tárgyalásokat folytasson Óbudával s az uradalom egyéb helységeivel a szerződésről. Az új szerződéstervezetnek, amelyet a május 29-én és június 4-én a szerződés ügyében tartott úriszéken Koller a város elé terjesztett, nem a régi szerződés, hanem az úrbéri összeírás szolgált alapul. Az összeírás adatait felhasználva kimutatták, hogy a Mária Terézia-féle urbárium rendelkezései értelmében a következő kötelezettségek hárulnak Óbudára:

Robot: a 228 telkes jobbágnak a 29 1/2 telek után évi 1514 1/2 nap igásrobotot, a 369 házas zsellérnek évi 6642 nap kézirobotot, a 75 házatlan zsellérnek évi 900 nap kézirobotot kell végeznie.

Cenzus: a 228 telkes jobbágnak és a 369 zsellérnek 1—1 forintot kell fizetnie; ez összesen 597 forint.

Ajándék: egésztelkenként 48 krajcárral megváltva összesen 23 forint 18 krajcár és egy borjú megváltása 1 forint 3 krajcár.

Kilenced: természetben a föld minden terméséből, továbbá bárányból, kecskéből és méhből.³⁷

Ezek figyelembevételével a szerződésben a kamara arra akarta kötelezni Óbudát, hogy a 228 telkes jobbágy 1515 1/2 nap igásrobotjának megváltásaként (egy nap igásrobotot 20 krajcárral számítva) fizessen 504 forint 50 krajcárt, a 369 házas zsellér 6642 nap kézirobotjának megváltásaként (10 krajcárjával) 1107 forintot, a 75 házatlan zsellér 900 nap kézirobotjának megváltásaként 150 forintot; a telkes jobbágyok és házas zsellérek cenzusa címén 597 forintot, ajándék címén összesen 24 forint 21 krajcárt; adjon kilencedet a föld minden terméséből, továbbá bárányból, kecskéből és méhből meg borból s a fonás megváltásaként (egy font fonását 9 krajcárra értékelve) fizessen 26 forint 6 krajcárt; fizessen ezenkívül 4 pálinkafőző üstért 8 forintot, 2 egész évi bormérésért 1500 forintot s végül az 1485 fertály szőlő után a 30—30 krajcárra mérsékelt hegyvámot vagy csőszpénzt, vagyis 742 forint 30 krajcárt. Összesen tehát 4660 forintot kellett volna Óbudának évente pénzben fizetnie, ezenkívül a terményekből, bárányból, kecskéből, méhből és a bortermésből kilencedet adnia. Hozzá tették ehhez még azt is, hogy amennyiben a földesúrnak igás- vagy kézirobotra van szüksége, akkor a lakosok kötelesek ezt a megváltási áron, vagyis 20, illetve 10 krajcáros napi díjazásért elvégezni.

A szerződéstervezetnek szigorúan az úrbéri szabályozás alapján való kidolgozása eltért Mária Terézia intencióitól. A királynő ugyanis nem kívánta, hogy

³⁵ Uo. Acta urb. com. Pestiensis 1767. szeptember 30.

³⁶ Uo. 1767. július 20.

³⁷ Uo. 1772. szeptember 21.

a szerződéseket felretéve Pest megye valamennyi helységét az urbárium szerint szabályozzák. 1767. november 18-i rendeletében határozottan meghagyta Pest megyének, hogy „a nagyrészt kereskedők és iparosok által lakott mezővárosok ne kényszeríttessenek jobbágyi szolgaságba, hanem kössenek szerződést, sőt a paraszti helyeken is választhatnak a földesurak és jobbágyok az úrbérszabályozás helyett időlegesen vagy örök szerződést”.³⁸ Vagyis nem kifogásolta, sőt helyeselte, hogy egyes helységek szerződéssel, az úrbéri szabályozásnál enyhébb feltételekkel kezeltesse.

Hiába készült el azonban a szerződéstervezet, a szerződés megkötésére nem került sor, mert az óbudai választott község megbízottai (köztük Hozman Márton) kijelentették az úriszék előtt, hogy mindaddig nem hajlandók tárgyalni a szerződéskötésről, amíg meg nem érkezik panaszuk ügyében a királyi döntés. Fellelésük aggodalmat ébresztett a megye vezetőiben: Szvetics Jakab adminisztrátor 1772. május 31-én, majd két hét múlva, 1772. június 16-án a megye is kifejezte a helytartótanácsnak azt a meggyőződését, hogy az óbudaiak panaszai és a választáskor történt lázongása ügyében gyors döntésre van szükség, nehogy példájuk az uradalom többi helységeire is átragadjon; ha az óbudaiak elnyerik büntetésüket, akkor a megye többi helysége is békében marad.³⁹ A kamara 1772. augusztus 21-én az uralkodóhoz intézett felterjesztésében egyenesen azt javasolja, hogy rendelje el Ófelsege az óbudaiak ellen hozott úriszéki ítéletek végrehajtását, akkor majd elfogadják az új szerződést. Rendkívül jellemző a városon belüli ellentétekre, hogy ugyanakkor, amikor a község vezetői a szerződéskötés ügyében összeült úriszék előtt visszautasítják a szerződés megkötését, majd pedig a küldöttek (Hozman Márton és Regule József) Bécsben kérvényt nyújtanak be a királynőhöz s „reményüket Ófelsege igazságosságába vetve” igyekeznek a szerződés kérdésében eredményt elérni, azalatt a Ferbert által támogatott bíró és esküdtek több ízben is vádaskodásokkal illetik a „lázungókat” az úriszék előtt s valóban úgy tűnik — mint az óbudai küldöttek kérvényükben írják —, hogy a bíró és az esküdtek Ferbert tisztartó jóindulatának megszerzését és megtartását előbbre helyezik az egész község hasznánál és javánál.⁴⁰

A királynő figyelmét nem kerülte el az, hogy az óbudai szerződéskötés ügye helytelen mederben halad. 1772. szeptember 30-án a helytartótanácsához intézett rendeletében kijelentette, hogy Pest megye nem megfelelő módon foglalkozott az óbudai szerződéskötés kérdésével s a határozott királyi rendeletek ellenére formális úrbéri szabályozást dolgozott ki Óbuda számára május 18-án, vagyis az úrbéri összeírás alapján kimutatta Óbudának az urbárium szerinti kötelezettségeit. E rendeletben Mária Terézia ismét utasítást ad arra, hogy kíséreljék meg a szerződéskötést. A helytartótanács ezt a rendeletet október 16-án közölte Pest megyével s hathetes határidőt tűzött ki ennek az évek óta húzódó ügynek az elintézésére. December 11-én azután meg is érkezik a megye jelentése.⁴¹ Eszerint az óbudaiak főemberei — mint később kiténik, Hozman Márton és József voltak ezek — kijelentették, hogy addig nem kötnek szerződést, amíg az ezt elrendelő királyi leiratot Ófelsege aláírásával és pecsétjével nem látják. De a megyei ítélőszék mégis megtárgyalta a kérdést s kidolgozta a szerződés tervét. Ez csak annyiban tért el a májusban készített tervezettől, hogy 1000 nap kézirobotot (amelynek értéke 10 krajcárjával számítva 166 forint 40 krajcár) fenntart a földesúr számára s csak a többi robotnapok megváltását engedi meg; a két korcsmáért a földesúr által kívánt 1500 forint helyett csak 1000 forintot javasol és a hegyvámot, mivel

³⁸ Uo. 1767. december 1.

³⁹ Uo. 1772. június 16.

⁴⁰ Uo. 1772. szept. 21.

⁴¹ Uo. 1773. № 3.

ezt a királynő 1772. augusztus 31-i döntése eltörölte, egyáltalán nem említi. Ilyenformán a májusi szerződésterv 4666 forintos végösszegével szemben ebben csak 3251 forint a pénzbeli fizetések összege. Kiköti ez a szerződésterv is, hogy ha a földesúrnak az előírt mennyiségen felüli munkára van szüksége, ezt 20, illetve 10 krajcárért végezzék el neki. A megye szerint ez a szerződésterv előnyösebb, mint a régi szerződés volt. (A megye számítása szerint ugyanis a régi szerződés alapján 4035 forintot kellett fizetni évente, az új értelmében pedig 3251 forintot, tehát 784 forinttal kevesebbet.) A megye jelentését és a szerződéstervezetet 1773. január 27-én tárgyalta meg a helytartótanács úrbéri bizottsága. A szerződéstervvel kapcsolatban csak egy észrevétele volt: pontosan meg kellene határozni, hogy mennyi robotnapot kíván a földesúr az 1000 napon felül 20, illetve 10 krajcárért. Viszont feltűnt neki az óbudaiak merész kijelentése (hogy addig nem kötnek szerződést, amíg Ófelsége leiratát nem látják), amelyben a felsőség megsértését látta s javasolta a korifeusok megbüntetését ezért a kijelentésért. A helytartótanács felterjesztése alapján az uralkodó — most már figyelmen kívül hagyva azt, hogy a szerződéstervezet a robot nagy részének megváltásától eltekintve tulajdonképpen nem más, mint urbárium Óbuda részére — február 12-én általánosságban jóváhagyta a szerződés tervét. A megye e rendelet értelmében átdolgozta a tervet s 1773. június 16-án felterjesztette. Ez az újabb tervezet a második szerződéstervtől eltérően 1000 nap kéziroboton felül 40 nap igásrobotot is fenntart a földesúr számára; külön kitér arra, hogy a hegyvám megszüntetése következtében a lakosoknak ki kell fizetniök a földesúr által felveendő szőlőcsőszök megállapodás szerinti bérét, lőport kell venniök saját költségükön s a szőlőhegyi utakat is javítaniök kell, de ehhez a földesúr adja a szükséges anyagokat. Ezenkívül néhány olyan, az országos urbáriumon alapuló pontot is tartalmaz, amely sem az első, sem a második szerződéstervben nem volt benne. (Hosszú fuvart adnak a lakosok az urbárium 3. pontjának 12. §-a szerint, vadászatot végeznek az urbárium 3. pontjának 17. §-a szerint, mérsékelt hozzájárulást adnak országgyűlések alkalmával az urbárium 4. pontjának 4., 5., 6. §-a szerint s a caducitásokat jelentik a földesúrnak.) A helytartótanács ezt néhány apróbb módosítással elfogadhatónak találta s 1774. február 28-án megerősítését javasolta az uralkodónak.⁴² Az óbudai község újabb kérvénye, amelyben a megye által kidolgozott szerződés helyett Szentendre és más kamarai városok szerződéséhez hasonló szerződést kért,⁴³ nem talált meghallgatásra, hiszen az elvi döntés már megtörtént 1773. február 12-én a megye javasolta szerződéstervezet mellett. És II. József 1774. március 14-i, a helytartótanács február 28-iki javaslatát lényegében jóváhagyó döntése alapján a megye most már elkészítette a végleges szerződésszöveget s ezt hiteles alakban kiadta a földesúrnak, majd 1774. szeptember 12-én a helytartótanácsnak is beküldte, mellékelve Óbuda legújabb, 1774. július 28-án készített összeírását.⁴⁴ Ennek az összeírásnak az adatai eltérnek az 1772. évi összeírás adataitól: a korábbi 228 telkes jobbágy helyett most 225-öt, a 369 házas zsellér helyett 375-öt, a 75 házatlan zsellér helyett meg éppenséggel 138-at tüntet fel.

A szerződéskötés ügye tehát lényegében lezárult; 1775. január 30-án még azt rendelte el Mária Terézia, hogy a megye ügyeljen a 40 nap igás és 1000 nap kézirobot méltányos szétosztására, a város pedig minden évben jegyezze fel, hogy ki mennyi robotot végzett.⁴⁵ Ha már most részleteiben összevetjük Óbuda 1766. évi szerződését, s a két 1772. évi, meg az 1773. évi szerződéstervezet, s végül az új szerződést, a következő eredményekre jutunk:

⁴² Uo. 1774. № 6.

⁴³ Uo. 1774. № 6.

⁴⁴ Uo. 1774. № 6.

⁴⁵ Uo. 1775. № 2.

Szolgáltatás, ill. javadalom	1766. évi szerződés szerint	1772. évi I. terv szerint	1772. évi II. terv szerint	1773. évi terv szerint	1774. évi szerződés szerint	Az 1766. évi szerződés és az 1772. évi I. terv összevetése
<i>Robot</i>	340 Ft és borszállítás	1761 Ft 50 kr	1595 Ft 10 kr és 1000 nap kézi- robot	1581 Ft 50 kr és 1000 nap kézi-, 40 nap igásrobot	1581 Ft 50 kr és 1000 nap kézi-, 40 nap igásrobot	1421 Ft 50 kr többlet
<i>Cenzus</i>						
Telkes jobbágy	2052 Ft	228 Ft	228 Ft	228 Ft	225 Ft	1824 Ft meg- takarítás
Házasszellér	1476 Ft	369 Ft	369 Ft	369 Ft	375 Ft	
Házatlan zsellér	300 Ft*	—	—	—	—	
<i>Ajándék</i>	—	24 Ft 21 kr	24 Ft 21 kr	24 Ft 21 kr	24 Ft 21 kr	24 Ft 21 kr többlet
<i>Külcenced</i>	Természetben	Természetben és 26 Ft 6 kr	Természetben és 26 Ft 6 kr	Természetben és 26 Ft 6 kr	Természetben és 26 Ft 6 kr	24 Ft 21 kr többlet
<i>Pálinkafőzés</i>	—	8 Ft	8 Ft	8 Ft	8 Ft	8 Ft többlet
<i>Két bormérés</i>	—	1500 Ft	1000 Ft	1000 Ft	1000 Ft	1500 Ft többlet
<i>Hegyvám, ill. kiadások</i>	1485 Ft	742 Ft 30 kr	500 Ft	500 Ft	500 Ft	742 Ft 30 kr megtakarítás
<i>Kereskedési árenda</i>	55 Ft	—	—	—	—	55 Ft megtakarítás
Összesen	5708 Ft és borszállítás	4660 Ft	3750 Ft 37 kr és 1000 nap kézirobot	3737 Ft 17 kr és 1000 nap kézi- robot, 40 nap igásrobot	3740 Ft 17 kr és 1000 nap kézi- robot, 40 nap igásrobot	1048 Ft megtakarítás

* Minthogy az 1766. évi szerződésben a telkes jobbágyok, házasszellérek száma természetesen nincs feltüntetve, az 1766. évi szerződés idején járó cenzust az 1772. évi összeírás jobbágyszám adatai alapján számítottam.

A városra nehezedő összes teher ezek szerint nem több, mint a régi szerződés alapján volt, sőt kevesebb annál. Ha tekintetbe vesszük még azt is, hogy a tiltott pontokba ütköző illetek szedése is megszűnt 1773-mal s ez évente kb. 600 forintos megtakarítást jelentett a városnak, első pillanatra érthetetlennek tűnhet, miért küzdött körömszakadtáig a választott község a régi szerződés megújításáért és az új szerződés ellen. Jobban megnézve azonban az egyes tételeket, figyelemre méltó eltolódásokat veszünk észre az összterhen belül az egyes tételek közt. A legnagyobb eltolódást kétségkívül a robotnál és a cenzusnál tapasztaljuk. A robot megváltására régen mindössze 340 forintot fizettek; ezenkívül a szerződés értelmében borszállítást végeztek a földesúr számára a pincéből a Dunához, illetve a földesúri bormérésekhez. (Sőt mint láttuk, régi szokás szerint még a borszállításon felül is teljesítettek robotot szüretkor és asztagrakáskor.) Most viszont sokkal magasabb összegre: 1761 forint 50 krajcár rúg az Óbudára háruló robotkötelezettség pénzben kifejezett értéke. A megváltási kulcs — egy nap ígásrobotért 20 krajcár és egy nap kézirobotért 10 krajcár — ellen a város nem tett észrevételt; ez szokásos volt. Ellenben joggal szokatlannak találhatta azt, hogy a korábbi, a lakosok számával kapcsolatba nem hozott egyösszegű megváltás helyett most kiszámították az urbárium előírásai szerinti robotkötelezettséget s ráadásul ennek egy részét természetben kívánták tőlük oly módon, hogy a 40 nap ígásrobotot a telkes jobbágyok, az 1000 nap kézirobotot pedig a házas zsellérek között kellett szétosztani.⁴⁶

De még egy meggondolás merül itt fel: vajon hogyan oszlott meg a teljes robotteher a lakosok egyes rétegei között? Hogy a régi szerződés szerinti 340 forintot miként osztotta ki a város a lakosokra, nem tudjuk, de feltételezhető, hogy arányosan, vagyis a telkes gazdák többet, a zsellérek kevesebbet fizettek a robotmegváltásba. Most viszont a telkes gazdákra, minthogy 1/8 telkük volt, fejenként évi 13 nap kézirobot vagy 6 1/2 nap ígásrobot (pénzben számítva 2 forint 10 krajcár), a házas zsellérekre évi 18 nap kézirobot (pénzben 3 forint), a házatlan zsellérekre pedig évi 12 nap kézirobot (pénzben 2 forint) esett! A másik nagy eltolódás a cenzusnál mutatkozik: ez igen lényeges mértékben csökkent. A csökkenés azonban különböző mértékben volt előnyös az egyes rétegekre. A telkes jobbágyok cenzusterhe évi 8—8 forintra, a házas zselléréké 3—3 forintra, a házatlan zselléréké pedig 4—4 forintra lett kevesebb.

Így már érthető, hogy a választott község — amelyben bizonyára a zsellérek érdekei is képviselőkhöz jutottak — előnytelenebbnek ítélte az új szerződést a réginél. Megakadályozni mégsem tudta azonban a szerződés bevezetését s ezért megkísérelte, hogy más úton, a földesúri hatalom alól való felszabadulással érjen el eredményt. A városban még élénken élt az emléke annak a hosszas és költséges kérvényezésnek, amelyet Óbuda a török uralom megszűnése utáni időkben folytatott a szabad királyi városi rangért — eredménytelenül. Most tehát úgy próbálták elérni a felszabadítást, hogy Óbudának Budával való egyesítését (Budára való bekebelezését) kérték az uralkodótól. Ezúttal sem teljesült a kívánságuk: Mária Terézia 1776. augusztus 31-én a kamarával, majd szeptember 23-án a helytartótanáccsal is közölte, hogy nem valósítja meg az egyesítést. Az óbudai lakosok legfőbb panaszának enyhítésére azonban megengedte nekik a teljes robotmenntiség pénzbeli megváltását.⁴⁷ Mikor ezt a rendeletet a helytartótanács utasítására november 29-én Pest megye kiküldött szolgabírái ismertették az óbudaiakkal, azok még nem akartak nyilatkozni, várták kiküldötteik vissza-

⁴⁶ Uo. 1774. № 6.

⁴⁷ Uo. 1776. № 8 pos. 7.

térését Bécsből. December 8-án végre kijelentették, hogy a királyi rendeletnek megfelelően ezután meg fogják váltani pénzen az egész robotot.⁴⁸

A robot tényleges elvégzésére tehát már nem voltak kötelezve, megmaradt azonban továbbra is az a visszás helyzet, hogy az új szerződés szerint a telkes gazdákra a kilencedtől eltekintve kisebb teher nehezedett, mint a házas zsellérekre. A telkes jobbágyok robotmegváltása ugyanis 2 forint 10 krajcár, cenzusa 1 forint és ajándék, illetve fonás megváltása 14 krajcár (összes pénzbeli terhe tehát 3 forint 24 krajcár), míg a házas zsellérek robotmegváltása 3 forint és cenzusa 1 forint (összes pénzbeli terhe 4 forint).⁴⁹ Ez természetesen elégedetlenséget keltett a lakosok közt s Óbuda 1777-ben a királynőhöz beadott kérvényében panaszt is tett miatta. E panaszra Mária Terézia elrendelte annak kiderítését, hogy nem a lakosok egymás közti felosztásából ered-e ez az aránytalanság.⁵⁰ A megyei szolgabírák azonban jelentették, hogy az új tiszttartó szerint⁵¹ a panasz oka a szerződésben keresendő, mert annak értelmében azok, akiknek szántóföldjük van, kevesebbet fizetnek, mint a házas zsellérek.⁵²

A szerződés ügyével kapcsolatban a teljesség kedvéért még be kell számolnunk annak a pernek a kimeneteléről, amelyet a helytartótanács 1773. február 23-i rendeletére Pest megye az óbudai „korifeusok” ellen indított azért a kijelentésükért, hogy mindaddig nem tárgyalnak a szerződéskötésről, amíg az erre vonatkozó királyi rendeletet Ófelsége aláírásával és pecsétjével nem látják. A megyei ítélőszék kimondotta, hogy Hozman Mártont és Józsefet, akik ezt a kijelentést tették s egyébként is „minden renitencia és zavargás szerzői” a megyéből el kell távolítani. Mangl János nem volt ugyan jelen e kijelentés tételekor, de „minden lázongásnak főkorifeusa” s nincs remény a nyugalomra, amíg ő itt van, tehát őt ugyanezzel a büntetéssel kell sújtani. A többieket, akik jelen voltak és helyeselték, 1 hónapi börtönre és közmunkára ítélte a megye, Akkerl Jánost pedig ezenfelül a bírói tisztétől való megfosztásra is. Ezt az ítéletet a helytartótanács helytelennek találta s 1774. február 7-én azt javasolta a királynőnek, hogy új per indítását rendelje el. Mária Terézia azonban új per helyett egyszerűen a büntetések mérséklését mondta ki; mégpedig úgy, hogy Akkerl János mozdíttassék el a bírói tisztéből, Hozman Márton és József meg Mangl János 3 heti börtönbüntetést álljon ki, a többiek pedig 10 napi börtönt.⁵³

E küzdelmes, kérvényezésekkel, pörökkel teli évek alatt a város elmaradt a földesúrnak járó pénz fizetésével. A megye 1776. október 31-i jelentése szerint a földesúrnak a várossal szemben 1771-re 736 forint, 1772-re 4567 forint, 1773-ra 4417 forint, 1774-re 3824 forint 2 1/2 krajcár, 1775-re 3495 forint 47 3/4 krajcár, az 1776. év addigi 10 hónapjára pedig 2954 forint 59 1/6 krajcár követelése volt; ebből a 19994 forint 49 5/12 krajcár adósságból részletekben addig már kifizetett a város 9340 forint 42 krajcárt, vagyis még mindig 10654 forint 7 5/12 krajcár tartozása volt. Emiatt azután újabb pör indult a város ellen.⁵⁴

A szerződéskötés és a különböző panaszok ügyében folytatott kérvényezés, bécsi küldöttségjárás költségeire összegyűjtött 612 forintnak (illetve a kamatok hozzászámításával együtt 809 forint 51 dénárnak) a megtérítésére pedig végül is királyi rendelettel Hozman Mártont és Mihályt, Akkerl Jánost, Hofstädter Györgyöt és Beringer Mihályt kötelezték, akik annak idején a gyűjtést végezték. Minthogy ők a rájuk eső összegeket nem tudták kifizetni, 1778-ban mindegyikük

⁴⁸ Uo. 1776. № 8 pos. 10. és 11.

⁴⁹ A házatlan zselléreket egyedül 2 forint robotmegváltás terhelte.

⁵⁰ Uo. 1777. № 4 pos. 3.

⁵¹ Ferbert Ferencet ugyanis hűtlen kezelés miatt elmozdították az állásából.

⁵² Uo. 1778. № 4 pos. 16.

⁵³ Uo. 1774. № 8.

⁵⁴ Uo. 1776. № 2.

szőlőjéből egy-egy fertályt lefoglalt a megye azzal a feltétellel, hogyha egy év alatt nem fizetik ki a tartozást, a város eladhatja a szőlőket.⁵⁵

Ha most már meg akarjuk vonni az úrbérrendezés mérlegét Óbudára nézve, röviden azt mondhatjuk, hogy sikerült elérnie az úrbéri rendeletekben megtiltott illetek tényleges megszűnését (ez évente kb. 1600 forint megtakarítást jelentett a városnak), viszont kudarcot vallott az új szerződés elleni harcában, úgyhogy lényegében az úrbérszabályozás szerinti kötelezettségek viselésére kényszerült s csak a robot terhesnek tartott természetbeni teljesítésétől mentesült végül is. Az úrbérrendezés szerinti kötelezettségek összecszerüleg ugyan nem voltak súlyosabbak a régebbi szokásos terheknél, a teher elosztásában azonban eltolódást okoztak a telkes jobbágyok javára s a zsellérek kárára. A lakosok kezén levő földterület mennyiségében a rendezés változást nem okozott.

*

Az óbudai koronauradalom többi helységei s köztük a minket érdeklő *Békásmegyer* számára az úrbérszabályozás nem jelentette az óbudaiakhoz hasonló mozgalmak kiindulópontját. Az 1730-as években betelepült Békásmegyer betelepítése óta szerződéses helység volt. A Zichyek földesuraságának megszűnése után a kamara nem kötött szerződést a községgel, de kb. ugyanannyi szolgáltatást kívánt meg lakóitól, mint amennyit korábban a szerződés szerint kellett teljesíteniük. A szerződésben előírt robotmennyiség igen csekély volt: a telkes jobbágyoknak évente 4 napot kellett dolgozniuk 4 marhával, a házas zselléreknek évi 4, a házatlan zselléreknek pedig évi 2 nap gyalogmunkát kellett végezniük.⁵⁶ Cenzus címén a telkes jobbágyok 4, a házas zsellérek 3, a házatlan zsellérek 2 forintot fizettek. Földbérként kilencedet adtak az őszi és tavaszi vetésből, kukoricából és borból. Ajándék helyett összesen 86 forintot fizettek; ebből fejenként 3—3 máriás esett a telkes jobbágyokra és a házas zsellérekre. Óbudához hasonlóan itt is 1 forint hegyvámot kellett fizetniük a szőlőbirtokosoknak minden fertály szőlő után s ezenfelül kötelesek voltak megcsinálni a szőlőkben levő utakat. Aki házát vagy szőlőjét eladta, minden forinttól 10 dénár bontakozó-pénzt fizetett. Békásmegyer lakói is azt vallották legfőbb javuknak, hogy szőlőhegyük van, amelyen jó borok teremnek s a termést minden évben eladhatják. Ezenkívül „jelesül beneficiumnak tartják, hogy Budától egy órányira, Dunától pedig egy fertányira laknak.” Károsnak mondták viszont, hogy nincs erdejük, tűzre és épületre való fát pénzért kell venniük s „határok is szűk lévén szomszédságukban levő urasági Kissingi névű pusztát csak kéntelenségből árendállyák, tartván attul, hogy az uraság oda birkes juhászt fogad, annak utánna magok marhái el nem élhetnek, és a juhász is magok határában sok kárt tehet legelő mezejeknek fölétetésével.”⁵⁷

Az úrbérrendezés során azután Békásmegyer szabályszerű urbáriumot kapott. A 15 telkes jobbágy, akiket korábban fertályos gazdáknak neveztek, az úrbéri táblájában féltelkesként van feltüntetve, mert kb. annyi szántójuk és rétjük volt, amennyi itt az urbárium szerinti féltelkeshez járt. A 15 telkes jobbágyon kívül 87 házas és 3 házatlan zsellért jegyeztek be az úrbéri táblájába.⁵⁸ A régebbi és az urbárium szerinti kötelezettségeket összevetve a következő eredményeket kapjuk:

⁵⁵ Uo. 1778. № 4 pos. 10.

⁵⁶ De már a kilenc kérdőpontra adott válaszban a jobbágyok megjegyezték, hogy az elmúlt évben a szokott roboton felül az óbudai nagyobb szigeten a szénát le kellett kaszálniuk, összegyűjteniük és behordaniuk s ezzel sok napot töltöttek el. Reményüket fejezték ki, hogy ebben az évben kevesebb munka terheli majd őket, minthogy az uraság a sziget nagyobb részét bérbeadta.

⁵⁷ Pestmegyei lvt. Urbarialia antiqua, Fassiones ad 9 puncta.

⁵⁸ Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, Dep. urbariale, Tab. urb. com. Pestiensis, possessio Békásmegyer.

Szolgáltatás	A szerződés szerint	Az urbárium szerint	Többet, illetve megtakarítás
<i>Robot</i>			
Telkes jobbágy	4 nap ígás	26 nap ígás	22 nappal több
Házás zsellér	4 nap gyalog	18 nap gyalog	14 nappal több
Házatlan zsellér	2 nap gyalog	12 nap gyalog	10 nappal több
<i>Cenzus</i>			
Telkes jobbágy	4 forint	1 forint	3 forinttal kevesebb
Házás zsellér	3 forint	1 forint	2 forinttal kevesebb
Házatlan zsellér	2 forint	—	2 forinttal kevesebb
<i>Földbér</i>			
	kilenced (borból is)	kilenced (borból is)	—
<i>Ajándék</i>			
Telkes jobbágy	3 máriás	1 csirke, 1 kappan, 6 tojás, 1/2 icce vaj	
Házás zsellér	3 máriás	—	3 máriással kevesebb
<i>Hegyvám</i>			
	fertályonként 1 forint	—	fertályonként 1 forinttal kevesebb

Vagyis a robot jelentős mértékben megnövekedett, ezt azonban többé-kevésbé ellensúlyozta a cenzus csökkenése és a hegyvám megszűnése. Viszonylag a telkes jobbágyokra nézve volt legkedvezőtlenebb az urbárium bevezetése; náluk a 3 forintos cenzus-csökkenéssel szemben 22 nappal nőtt az ígásrobot, ami 20 krajcárjával számítva 7 forint 20 krajcárnak felel meg. A házás zselléreknél 2 forintos cenzuscsökkenés s ugyanakkor 14 napos kézirobot-növekedés mutatkozik; ez utóbbi 10 krajcárral számítva 2 forint 20 krajcár. A házatlan zselléreknél 2 forinttal lett kevesebb a cenzus s 10 nappal (átszámítva 1 forint 40 krajcárral) nőtt a robot.

Békásmegyer után most a ráckevei kamarai uradalom két helységét: Csepelt és Promontoriumot vesszük sorra.

Csepel — mint már említettük — 1717-ben települt újra, földesura Savoyai Eugén herceg volt.⁵⁹ Kötelezettségeit szerződés szabta meg. Eszerint a község évi 100 forint cenzust és egy sertés helyett 10 forintot fizetett. Minden gazda évente 4 csirkét, 20 tojást és 1 öl fát adott és 8 napot robotolt. Földbér címén tizeddel tartoztak az őszi és tavaszi vetésből, borból, méhből, bárányból, malacból, libából, kacsából, pulykából, meg a kerti veteményekből: káposztából, babból, kenderből, kendermagból. A herceg halála után súlyosbodott a robotjuk: minden gazdának négyökrös szekérral évente kb. 20 napot és gyalogosan mintegy 25 napot kellett dolgoznia. A többi szolgáltatás azonban továbbra is úgy folyt, mint Eugén herceg idejében. A csepeliek is beneficiumként tartották számon, hogy egy órányira laknak Budától és Pesttől. Előnyösnek vallották azt is, hogy Promontoriumban szőlőjük van s még a trágyát is pénzzé tehetik a promontori szőlők művelésére. Maleficiumnak mondták, hogy a Duna áradása meg a szél kárt tesz a szántókban és rétekben. Felpanaszolták azt, is hogy az uraság 800

⁵⁹ *Kubinyi András*: Csepel népessége a XVIII. században és a XIX. század első felében. Tanulmányok Budapest múltjából 13. kötet 229—257. l. c. cikkében részletesen tárgyalja Csepel betelepülését és fejlődését egészen 1849-ig.

birkát tart a határukban s majdnem annyit tart a birkás, meg a szolgálai. Ez a sok birka nagyon kirágja a határt és kiszorítja a jobbágyság marháját a legelőről. Súlyosan érintette őket, hogy az uraság 1743-ban „midőn az svajcezer teheneket Promonthoriumba föl állította”, minden gazdától elvett négy nap szántás alá való földet és a promonthoriumiaknak adta legelőül. A telkes gazdák részben egész-helyesek, részben félhelyesek voltak. Az előbbieknél kb. 26 hold szántójuk és 4 szekeres rétjük volt; az utóbbiaknak feleannyi.⁶⁰

A megye Csepelt nem részesítette különleges elbánásban, mint Óbudát és Promontoriumot, hanem urbáriumot dolgozott ki számára. Ez csak annyiban tért el az országos urbáriumtól, hogy kilenced helyett tizedet írtak be a tabellába, minthogy itt az volt szokásban. A tabellába 16 egésztelkes és 11 féltelkes jobbágyot, meg 12 házas és 3 házatlan zsellért jegyeztek be.⁶¹ Az urbárium előírása szerint tehát a csepeli jobbágyok a korábbi 100 forint cenzus helyett ezután 39 forint cenzust fizettek. Az egésztelkes jobbágyokat az urbárium az addiginál jóval több robotra kötelezte; a féltelkeseket viszont kevesebbre.

Nem sokkal a szabályozás után, 1771-ben panaszos kérvénnyel jelentkezett a község az uralkodónál, melyben előadta, hogy mind az urbárium, mind pedig a Grassalkovich gróf által ajánlott szerződés terhes számára s a helyzete rosszabb, mint Eugén herceg idejében volt.⁶² A panasz ügyében lefolytatott megyei vizsgálatokból azután kitént, hogy a csepeliek két legfontosabb sérelme a robot és a telkes helytelen kimerése volt. A robot, amit a földesúrnak az urbárium bevezetésétől kezdve végeztek, nem haladta meg az urbáriumban előírt mértéket, sőt valamivel alatta is maradt (az egésztelkesek évi 45 nap ígás robotot végeztek az előírt 52 napi helyett), de így is több volt, mint amennyit korábban teljesítettek. A telki földeket pedig 1771-ben a mérnöki felmérés alkalmával a Dunán inneni szántókban mérték ki nekik s így nagyrészt homokos, terméketlen és árvíznek kitétt földeket kaptak.⁶³ Ez utóbbi panasz jogos voltát a megye is elismerte s a királynő 1772. november 23-i rendeletére azután új mérnöki felmérést végeztek. Ennek folyamán részben a Dunán túl fekvő termékeny, részben pedig a Dunán innen elterülő terméketlenebb földekből — de az árvízveszélyesek kihagyásával — adták ki a csepelieknek a termőföldeket.⁶⁴ Volt még két kisebb panaszuk is: egyik az, hogy állataiknak kevés a legelője, mert a faluban földesúri juhászat van 1300 juhval; másik az, hogy a tizedszedés alkalmával sok költséget okoznak nekik a földesúri tisztek. Ezek közül a legelőre vonatkozó panaszt nem méltányolták, mert a földesúri juhászat már évekkel az úrbérrendezés előtt fennállt, viszont a földesúri tisztekkel visszafizették a tizedszedés alkalmával okozott 20 forintos költséget.

1774-ben — Promontoriummal egyidőben — Csepellel is szerződést kötött a kamara. A szerződés adatai szerint a 27 telkes jobbágy 25 egésztelket bír, nem pedig 21 és fél telket, mint ahogyan az úrbéri tabellában fel van tüntetve. A zsellérek számát is a tabellától eltérően állapítja meg a szerződés: 7 házas és 5 házatlan zsellért említ, míg a tabellában 12 házas és 3 házatlan zsellér van feljegyezve. A szerződésben a földesúr az áradásos és homokos földekre meg a földesúri juhászatra való tekintettel 406 napot elengedett a 25 egésztelek után járó 1300 nap ígás robotból. (Ez 406 nap 20 krajcárjával számítva 135 forint 20 krajcár értékű volt.) A megmaradó robotnapok közül 225 nap teljesítésére kötelezte a jobbágyo-

⁶⁰ Pestmegyei lvt. *Urbarialia antiqua*, *Fassiones ad 9 puncta*.

⁶¹ Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, *Dep. urbariale*, *Tab. urb. com. Pestiensis*, *possessio Csepel*.

⁶² *Uo. Acta urb. com. Pestiensis* 1771. szeptember 23.

⁶³ *Uo.* 1772. november 5 és 1774. № 4.

⁶⁴ *Uc.* 1773. № 13.

kat, részletesen megszabva azt is, hogy milyen munkát kell ezen a 225 napon elvégezniök; 669 napnak pedig a megváltását engedte meg 20 krajcáros áron, tehát összesen 223 forintért. A 7 házas zsellér számára az urbárium szerinti 18—18 nap (összesen 126 nap) kézi robot s az 5 házatlan zsellér számára a 12—12 nap (összesen 60 nap) tényleges teljesítését írta elő. Az urbárium értelmében járó hosszfuvar teljesítését szintén megkívánta a községtől. Az urbáriumnak megfelelően fejenként 1—1 forint cenzus fizetésére kötelezte a telkes jobbágyokat és a házas zselléreket. Az urbárium szerint a telkes jobbágyoktól járó ajándékot, borjút, fonást (összesen 43 forint 45 krajcár értékben), meg a fahordást elengedte. A régi szokásnak megfelelően kilenced helyett tizedet kellett adniuk a jobbágyoknak minden földi terményből, meg borból, méhből és juhból, a szerződés szerint is. Félévig mérhettek bort. Minden pálinkafőző üstért 2 forintot kellett fizetniük a földesúrnak. Kötelezve voltak évente 3 napi vadászatra a földesúr lőporával és ólmával.⁶⁵ Így tehát a csepeli jobbágyok nagyobb része: a telkes gazdák végül is az urbáriumban előírtaknál kisebb terheket viseltek, főként a robot tekintetében. Pénzben kifejezve az elengedett robot, ajándék és fonás értéke a telkes jobbágyok számára fejenként évi 6 forint 38 krajcár megtakarítást jelentett.

Promontoriumot a megye ugyanúgy kihagyta az 1768-ban készített mindkét klasszifikációból, mint Óbudát és még hat másik helységet. Eljárását *Promontorium*nál azzal indokolta, hogy ezt a helységet nem lehet az urbárium előírásai szerint kezelni, mert csupa zsellér lakja, akiknek földjeik és állataik nincsenek s csak szőlőikből, meg a kőbányákban végzett munkából élnek.⁶⁶ Ugyanezt vallották maguk a budafokiak is a 9 kérdőpontra adott válaszukban: beneficium, hogy „határokbán nagy szőlőhegyek vannak és ottan való szüntelen munkálkodásokkal maguk iletit táplálhatyák”, . . . „némelyek, kiknek szőlője nagyon, abból élnek, némelyek pedig más szölleiknek kapállásával mindennapi szükségéire való pénzt keresnek és aratásokkal kinyeret magoknak szereznek” . . . „határokbába keő bánya nagyon és ott is maguknak pénz szerezhetnek, ha ottan való munkát magokra válollyak”.⁶⁷ A *promontorium*beliek betelepítésük (kb. 1736) óta szóbeli megegyezés alapján teljesítették kötelezettségeiket: a házas zsellérek 4 forint, a házatlanok 1 forint 30 krajcár cenzust fizettek évente s az úri kastélynál, amelyet Savoyai Eugén herceg még a betelepítés előtt építtetett, évi 8—10 napon át kézi robotot végeztek. Földbérként a budafokiak a ráckevei uradalom többi helyiségéhez hasonlóan nem kilencedet, hanem csak tizedet adtak; konyhai ajándék adására pedig nem voltak kötelezve. Viszont itt is volt hegyvám: minden fertály szőlő után 18 garas. Ennek fejében az uraság fizette a szőlőpásztorokat, szőlőkerülőket s ő csináltatta a szőlőhegyen levő utakat és kutakat is. A bontakozó-pénz itt szőlő-eladáskor minden forinttól 1 krajcár, házeladáskor pedig előbb 10, majd 5 dénár volt.⁶⁸

*Promontorium*mal kapcsolatban a helytartótanács úrbéri bizottsága arra az álláspontra helyezkedett, hogy erről a helységről is el kell készíteni az úrbéri összeírást s azután szerződést kell kötni vele, tekintetbe véve azt, hogy a királyi rendelet a házas zsellérek számára évi 1 forint cenzust és 18 nap kézi robotot, a házatlan zsellérek számára pedig évi 12 nap kézi robotot ír elő.⁶⁹ Miután véleményét az uralkodó jóváhagyta, a helytartótanács ilyen értelmű utasítást küldött a megyének 1770. szeptember 3-án. Végül is 1772-ben, két egymást követő sűrgetésre

⁶⁵ Uo. 1775. № 18.

⁶⁶ Uo. 1770. augusztus 13.

⁶⁷ Pestmegyei lvt. *Urbarialia antiqua*, *Fassiones ad 9 puncta*.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, Dep. *urbariale*, *Acta urb. com. Pestiensis* 1770. augusztus 13.

a megye elkészítette Promontorium úrbéri összeírását. Eszerint 131 házas és 27 házatlan zsellér élt a községben, akiknek telki földjeik nem voltak.⁷⁰ Az összeírás alapján 1772. május 29-én létrejött a szerződés a kamara mint földesúr és Promontorium között. A szerződésben a földesúr félévi bormérést engedélyez a községnek, sör- és pálinkamérést azonban nem; a 131 házas zsellér évi 18—18 nap kézi robotja, vagyis összesen 2358 nap megváltására 10 krajcárt számítva egy napra 393 forint, a 27 házatlan zsellér évi 12—12 nap kézi robotjának, vagyis 324 napnak a megváltására pedig 54 forint fizetését írja elő. Cenzus címén 131 + 27 vagyis 158 forintot kell adni a földesúrnak, 2 pálinkafőző üstért pedig 4 forintot. Kimondja még a szerződés, hogy mivel a földesúr beleegyezett a robotnak 10 krajcáros kulcs alapján való megváltásába, a község vállalja a földesúr számára esetleges szükséges kézi robot elvégzését 10 krajcáros térítés ellenében. A szerződés 1773. január 1-től 6 évig lesz érvényben; ha e 6 év letelte előtt valamelyik fél el akar állni a szerződéstől, egy évvel előbb fel kell mondania.⁷¹

Ez a szerződés azonban nem lépett életbe; 1774. április 16-án újabb, részletesebb szerződést kötött a kamara Promontoriummal s ezt azután 1775. december 1-én jóváhagyta az uralkodó. Ez a következő pontokon tér el az előbb ismertetett 1772. évi szerződéstől: a 27 házatlan zsellér évi 12—12 nap kézirobotját természetben kell teljesíteni a földesúr számára; ezzel szemben elhagyja azt a kikötést, hogy az esetleg szükséges robotot 10 krajcáros térítés ellenében el kell végezniük a jobbágyoknak. A cenzusnál kimondja, hogy amennyiben a házas zsellérek száma nő, ennek megfelelően nő a cenzus összege is. Külön kitér a tizedre s megállapítja, hogy mivel a községnek nincs határa (azaz szántóföldje és rétje), csak borból és méhből kell a tizedet adni. Kötelezi a szerződés a jobbágyokat évi 3 napi vadászatra a káros madarak kiirtására; ehhez a löport és ölmet a földesúr adja. A szerződés mindaddig érvényes, amíg valamelyik fél fel nem mondja; a felmondási idő 1 év.⁷²

Egymás mellé állítva Promontoriumnak az úrbérrendezés előtti s az új szerződés szerinti terheit, a következőket látjuk:⁷³

Szolgáltatás	Régi megállapodás szerint	1774. évi szerződés szerint	Többlet, ill. megtakarítás
<i>Robot</i>			
Házias zsellérek	1310 nap = 218 Ft 20 kr	2358 nap = 393 Ft	1048 nappal több = 174 Ft 40 kr
Házatlan zsellérek	270 nap = 45 Ft	324 nap = 54 Ft	54 nappal több = 9 Ft
<i>Cenzus</i>			
Házias zsellérek	524 forint	131 forint	393 forinttal kevesebb
Házatlan zsellérek	40 Ft 30 kr	—	40 Ft 30 kr-al kevesebb
<i>Földbér</i>	Tized	Tized	—
<i>Hegyvám</i>	Fertályonként 18 garas		Fertályonként 18 garassal kevesebb

⁷⁰ Uo. Tab. urb. com. Pestiensis, possessio Promontorium.

⁷¹ Uo. Acta urb. com. Pestiensis 1772. október 19.

⁷² Uo. 1775. № 18.

⁷³ Az úrbérrendezés előtti időszakban végzett szolgáltatások kiszámításakor a házas és házatlan zselléreknek az 1772. évi összeírásban feltüntetett számát vettem alapul.

Vagyis — ha eltekintünk a 3 napos vadászattól, amiben bizonyára nem vett részt a falu teljes lakossága — az 1774. évi szerződés előnyösebb volt a régi megállapodásnál. Az új szerződés szerint járó robot és a census együttes értéke 249 Ft 50 krajcárral kevesebb, mint amennyit korábban teljesítettek. A megtakarítás túlnyomó része: 218 forint 20 krajcár a házas zselléreknél adódott. A házatlan zsellérek összesen 40 forint 30 krajcáros csökkenést könyvelhettek el, viszont robotkötelezettségük nekik is megnőtt (évi 2—2 nappal). Kedvező volt az egész községre nézve a hegyvám és a bontakozó-pénz megszűnése is.

Ezzel áttekintettük a Buda és Pest környékén fekvő helységek közül a kamara földesurasága alatt álló 4 helység úrbérrendezésének lefolyását s átterhetünk a magánföldesurak kezén levők tárgyalására. Először a budai oldalon fekvő Hidegkútat és Tétényt vesszük sorra.

*

Hidegkút az úrbérrendezés idején kb. egyenlő arányban megoszlott egyrészt Trstyánszky Ignác és József, másrészt özv. Péterffy báróné között. Szerződése a helységnek egyik földesúrral sem volt, hanem szokás szerint teljesítette kötelezettségeit. Az egésztelkesek 6, a féltelkesek 3, a házas zsellérek 1 forint 50 dénár, a házatlan zsellérek pedig 75 dénár cenzust fizettek. Nemsokkal az úrbérrendezés előtt azonban a Trstyánszkyak részén a házatlan zsellérek cenzusát 1 forint 50 dénárra emelték. Kilencedet adtak őszi és tavaszi vetésből és borból; az új szőlőhegyükön termett borból pedig hetedet. Konyhai ajándéknak a Péterffy részen az egészhelyesek 1 kacsát és 4 csirkét adtak, a félhelyesek feleannyit; a Trstyánszky részen pedig az egészhelyesek 70 dénárt, a félhelyesek 35 dénárt fizettek. A robot nem volt egészen pontosan meghatározva, általában minden egészhelyes 40, félhelyes 25—26 napot dolgozott marhával, a zsellérek pedig gyalog 20—21 napot. Ház- és szőlőeladáskor minden forinttól 10 dénárt fizettek az uraságnak. A hidegkúti szőlőkben savanyú bor termett, amelyet természetesen nem lehetett olyan jó áron eladni, mint környékbeli borokat. Buda közelsége azonban a hidegkútiak számára is előnyös volt. Mint mondták: „Budával határossak lévén, csak másfél órányira a varastul laknak, és ottan a miek vagyon pénzé fordéthattyák; mert minthogy budai szőlők hozájok közel esnek, még a trágyát is budai szőlős gazdáknak el adgyák, szüretnek alkalmatosságával lajtoknak hordásába illelmeket keresik.” Hasznosnak tartották, hogy a határban erdő van, amelyből tűzi- és épületfával el vannak látva; ellenben panaszkodták, hogy kevés a legelő, rétje pedig egyáltalán nincs a jobbágyoknak, csak a községnek van 9—10 szekérre való.⁷⁴

Az úrbérrendezés Hidegkúton szabályszerűen zajlott le. Eredményeként itt is kevesebb lett a census összege, mivel most már csak a teljes jobbágyoknak és a házas zselléreknek kellett fizetni s azoknak is csak egy-egy forintot. A kilenced és az ajándék tekintetében jelentős változás nem történt. A zselléreknek az úrbérrendezés után kevesebb robotot kellett végezniök, mint korábban: 20—21 nap helyett a házas zselléreknek 18, a házatlanoknak pedig 12 napot. A teljes jobbágyoknál nehezebb felmérni a robotteher alakulását. Ennek oka az, hogy az úrbérrendezés előtti teleknagyságra nincsenek egyértelmű adataink. A 9. pont fassióban a jobbágyok azt állították ugyan, hogy az egészhelyeseknek két vetőre 40 1/2 pozsonyi mérős, a félhelyeseknek pedig 24 pozsonyi mérős szántóföldjük van, de a fassiót feljegyző megyei tisztviselők megjegyezték, hogy a helység minden szántóföldje erdőség volt régen s mindenki annyit irtott belőle, amennyire az ereje tellett; „tehát itt a jobbágyok egyarányzó földeket nem bírnak, hanem ki többet, ki kevesebbet, ki miként szorgalmatoskodott úgy jutalmát veszi; az egészhelyesek közül kinek 16, kinek 15, kinek 13 hold földje van, a félhelyeseknek

⁷⁴ Pestmegyei lvt, Urbarialia antiqua, Fassiones ad 9 puncta.

is 15, 13, 10, 7, 8, sőt némelyeknek csak 3 holdjuk van.”⁷⁵ Már most, minthogy a robotnapok száma az úrbérrendezés után a teleknagyságtól függött, minden telkes jobbágnál más és más helyzet állhatott elő a robotkötelezettség tekintetében aszerint, hogy szántóterülete alapján melyik telekkategoriába sorolták az úrbérszabályozás alkalmával. A tabella ötféle teleknagyságot különböztet meg a telkes jobbágyoknál: háromnak 20/32-es, négynek 16/32-es, huszonnyolcnak 12/32-es, tizenötnek 8/32-es és huszonegynek 4/32-es a telke. Ebből következik, hogy egyik telkes jobbágy robotterhe sem haladja meg az úrbérrendezés előttit, sőt egyeseké kevesebb lett. (A 20/32-es jobbágyoknak ugyanis 32 és fél, a féltelkeseknek 26, a 12/32-eseknek 19 és fél, a negyedtelkeseknek 13, a nyolcadtelkeseknek pedig 6 és fél nap ígásrobotot kell végezniük az urbárium értelmében.) A 71 telkes jobbágyon kívül még 39 házas és 15 házatlan zsellért jegyezték fel a tabellában.⁷⁶

Tétényben, Rudnyánszky József királyi tanácsosnak, a hétszemélyes tábla ülnökének a birtokán még az úrbérrendezés előtt, 1776-ban összecsapásra került sor a jobbágyok és a földesúr között. Az aratóskor ugyanis a földesúr több arató kiállítását kérte a provizor útján, aratórész vagy a robotba való beszámítás ellenében. A község ezt a kívánságot nem akarta teljesíteni, részben azért, mert nem volt sok arató és az aratórész oly csekély volt, hogy nem felelt meg a fáradásnak, részben pedig azért, mert a robot ügyében már amúgy is a megyéhez fordult s annak döntéséig csak heti 1 nap robotot akart végezni. A község elhatározását a bíró és egy esküdt közölte a provizorral. Az odaérkező földesúr, mikor erről értesült, Konrád Jakab esküdtet megverte és föld alatti börtönbe dobatta. Erre zavargás tört ki, leverték a börtönről a zárat, s kiszabadították az esküdtet. Eközben a földesúr, a fiai és szolgálói több ízben puskalövéseket adtak le, úgy, hogy a tömegből egyesek megsebesültek. A falu fiataljai pedig a kocsmában a földesúr juhászát szúrták le s az néhány óra múlva meghalt.⁷⁷ A megye, mikor a helytartótanács felszólítására beküldte a vizsgálati iratokat, kísérő iratában védelmébe vette a földesurat, s kijelentette, hogy a község az engedetlenség, a provizori ház megtámadása, a börtön megrongálása és a földesúr fiára való kézemelés miatt büntetést érdemel.⁷⁸ A helytartótanács úrbéri bizottsága azonban úgy vélekedett, hogy a baj oka maga a földesúr volt, mert megverte és börtönbe záratta az esküdtet, majd pedig fiaival és szolgálóival együtt fegyveresen ment az esküdt kiszabadítására összefutott nép közé, sőt rájuk lőtt és lövetett; ezért tehát a megyének a földesúr és a fiai ellen is el kell járnia.⁷⁹ Mária Terézia azonban nem indíttatott pört Rudnyánszky József ellen, hanem úgy döntött, hogy tette miatt a megyegyűlésen az ő nevében feddjék meg s komolyan figyelmeztessék, hogy ezután ne kegyetlenkedjék a jobbágyaival, hozzátéve azt is, hogy csak kegyből engedte el a királynő az ellene való pörindítást.⁸⁰

A robot, amely miatt ez a véres összetűzés történt, ebben az időben a következőképpen folyt Tétényben: Minden marhás gazda, ha 4 marhával ment robotba, hetenként egy napot tartozott szolgálni, ha csak 2 marhát fogott be, akkor 2 napot. (Ha pedig a földesúrnak nem volt szüksége szekeres munkára, 3 gyalog emberrel szokták felváltani ezt a munkát.) A házas zsellérek évente 52, a házatlan

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, Dep. urbariale, Tab. urb. com. Pestiensis, possessio Hidegkút.

⁷⁷ Uo. Acta urb. com. Pestiensis 1766. augusztus 22. Az összetűzés történetét Pest megye levéltárának idevonatkozó iratai alapján sokkal részletesebben, de lényegileg egyezően írja le az e cikk megírása — 1960 — után, 1966-ban megjelent tanulmányában *Kosáry Domokos*. (A tétényi „tumultus” 1766-ban. Tanulmányok Budapest múltjából XVII. k. 111—130. l.)

⁷⁸ Uo. 1766. július 20.

⁷⁹ Uo. 1766. augusztus 22.

⁸⁰ Uo. 1766. október 1.

zsellérek pedig 24 napot dolgoztak kézi munkával. A robot tekintetében tehát rosszabb helyzete volt Téténynek, mint az eddig megvizsgált helységeknek. Egyéb kötelezettségei azonban nagyjából megegyeztek a környéken szokásosakkal. A telkes jobbágyok és a házas zsellérek 3—3 forint, a házatlan zsellérek 50 dénár cenzust fizettek. Ajándékol a falu együttesen 12 ludat és 1 borjút adott, a gazdák pedig fejenként 6 csirkét, 14 tojást és akiknek fejőstehenük volt, minden tehén után 1 icce olvasztott vaját. Földbérként nyolcadot adtak búzából és borból. Hegyvámot is fizettek, minden fertály szőlő után 40 dénárt; ennek fejében a földesúr fizette a szőlőpásztorokat. Ház- és szőlőeladás esetén minden forintból 5 dénárt kapott az uraság. A szőlőnek itt is döntő jelentősége volt a lakosság megélhetésében. Amint a 9 kérdőpontra adott válaszban olvassuk: „Határookban szőlő hegyek lévén, aholis feő borok teremnek, és ide való lakosoknak minnyájoknak szölleje lévén, abbul kivált illetiket táplálják; ezen beneficiumhoz járul, hogy Duna mellet laknak, és Budátul csak 2 órányira vannak, aholis jószágokat pénzé fordéthattyák.” Szükség is volt a szőlőkől és a budai piacon való árusításból származó jövedelemre, mert a jobbágyoknak csak kevés: 18—18 pozsonyi mérős (vagyis kb. 9—9 holdas) szántóföldje, meg kukoricás, kenderes és káposztás földje volt, rétyük és erdejük pedig egyáltalán nem volt.⁸¹

Az úrbérrendezés során a tétényi jobbágyok kötelezettségeit is az országos urbárium előírásainak megfelelően szabták meg. A telkes jobbágyok közül 13-at féltelkesnek, 14-et negyedtelkesnek vettek; rajtuk kívül még 24 házas és 9 házatlan zsellért jegyeztek fel.⁸² Az úrbérszabályozás megtörténte után a robottal kapcsolatban nem hallunk panaszról Tétényben. Ez természetes is, hiszen a korábbi 52 nap helyett a féltelkesnek minősített jobbágyoknak csak 26, a negyedtelkeseknek pedig csak 13 nap igásrobotot kellett végezniük s nagyon kedvező változás állott be a zsellérek robotterhében is: évi 52, ill. 24 nap kézi robot helyett 18, ill. 12 nap kézi robotra kötelezte őket az urbárium. Csökkent a cenzus is; mégpedig a telkes jobbágyoknál és a házas zselléreknél egyaránt 2—2 forinttal. A házatlan zsellérek 50 dénáros cenzusa teljesen megszűnt. Az ajándék mennyisége is lényegesen kevesebb lett. A terményekből az úrbérrendezés után is nyolcadot kellett adniuk a jobbágyoknak. Az úrbérrendezés következtében tehát a jobbágyok mindegyik rétege kedvezőbb helyzetbe került; a javulás a telkes jobbágyoknál volt a legnagyobb mérvű.

A tiltott illetékek megszűnése Tétényben nem ment simán. A szokásos évi úrbéri vizsgálat alkalmával, 1772-ben panaszt tettek a tétényiek amiatt, hogy pennaticumot és bontakozó pénzt még mindig szednek tőlük. Mikor a helytartótanács rendeletére a kiküldött megyei tisztviselők 1773. március 22-én felszólították a provizort, hogy a tiltott pontok kihirdetése után szedett pennaticumot és bontakozó pénzt térítse vissza, a jövőben pedig ne szedje ezeket, az kijelentette, hogy csak a pennaticumot hajlandó visszafizetni. A bontakozó pénzre vonatkozóan azonban a földesúri ügyész írásbeli nyilatkozatot adott át. Eszerint a jus detractus régóta szokásos, a jobbágyok önként fizették a földesúri jog elismeréseként s az uraság továbbra is ragaszkodik hozzá.⁸³ A helytartótanács véleménye alapján II. József korrégens úgy döntött, hogy a földesúr köteles visszafizetni a bontakozó pénzt is. Így végül 1774. május 21-én a földesúr kötelezte a bontakozó pénzt 256 forint 40 dénár bontakozó pénzt és ennek 21 forint 42 dénár kamatját; a pennaticum címen beszedett 18 pozsonyi mérő gabona és 58 urna bor visszatérítését azonban elengedte neki a község.⁸⁴

⁸¹ Pestmegyei lvt, *Urbarialia antiqua*, *Fassiones ad 9 puncta*.

⁸² Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, *Dep. urbariale*, *Tab. urb. com. Pestiensis*, *possessio Tétény*.

⁸³ Uo. *Acta urb. com. Pestiensis 1773. № 14*.

⁸⁴ Uo. 1774. № 5.

A pesti oldalon fekvő helységek közül *Palota* (Rákospalota) 1750-től kezdve, mikor galántai Fekete György gróf földesurasága alá került, szerződés szerint teljesítette kötelezettségeit. Robotja nem volt nagyon súlyos: mivel a földesúr semminemű majorságot nem tartott, szántókat nem műveltek neki, hanem ehelyett minden egészhelyes jobbágy 2 forintot és 3 pozsonyi kila zabot adott (a kisebb telkéek arányosan kevesebbet); ezenfelül a földesúrnak a megyeri pusztán levő rétjét mindannyian kimenvén, két nap alatt lekaszálták, két nap alatt összegyűjtötték a szénát és egy nap alatt behordták; elvégeztek minden munkát a földesúrnak a szomszédságban levő szőlőjében (ez évente hat napi munka volt) s minden egészhelyes gazda télen 10 szekér trágyát hordott a földesúr rétjeire (ez két napig szokott tartani), végül pedig Pestre hordták a földesúri hetedet (ez a szállítás egy napig tartott). Cenzusként az egészhelyesek 6 forintot, ajándékként pedig 6 csirkét, 2 ludat, 20 tojást és 3 itce vaját adtak. (A félhelyesek mindennek a felét, a harmadhelyesek pedig harmadrészt adták.) Sátoros ünnepekre a szerződés szerint egy borjút kellett adniok, de a földesúr Bécsbe költözése után ez az ajándék elmaradt. Gabonából, borból, bányából és kukoricából hetedet adtak. *Palota* helyzete a jobbágyok bevallása szerint nem volt rossz. Évi 150 forint árendáért bérelte a földesúrtól Megyer és Sikátor pusztákat. A községnek is volt 24 hold szántója és 20 kaszás rétje. A legelő elég volt mind a vonó, mind a heverő marháknak. A szőlőhegyen mind a telkes gazdáknak, mind a zselléreknek volt szőlője s ott „alkalmas minőségű” bor termett. A szántón és réten kívül a jobbágyoknak kukoricás és kenderföldjeik is voltak. A „köz-javak” vagyis a helység számára előnyös tényezők közt említették meg Pest város közelségét is a következőképpen „Pest várassával határosak lévén, ottan tartózkodó kereskedőknek úgy más mester-embereknek is fuvarozásokat pénzért teszünk, mellyből leginkább eő Fölsége adóját és földes urunk cenzusát szoktuk megh fizetni, ottan levő eő Fölsége soóházához Szegedről sőt hordunk és a micskénk vagyon, pesti piarczon magha folyó árrán el adván, magunkat kiváltképpen segélttyük.” . . . „Söprő határunkban pallag-helyeken teremvén, kivált esős időben, azt Pestre hozván, azzal is segélttyük magunkat.” A falu kedvező körülményeit mutatja az is, hogy pusztá helyek nem voltak benne, sőt mint a jobbágyok mondták, „inkább ekkoráig szaporodása volt helységünknek és ha földünk volna, napról napra most is gyarapodnánk.”⁸⁵

Az úrbérszabályozáskor a földesúr nem kötött új szerződést *Palotával*, hanem szabályszerű urbáriumot kapott a falu. Az urbáriumhoz csatolt tabella szerint *Palotán* 33 egésztelkes, 42 féltelkes és 12 negyedtelkes jobbágy, meg 8 házas zsellér volt.⁸⁶ Az urbárium bevezetése következtében itt is, akárcsak az eddig tárgyalt helységekben, csökkent a cenzus. Az ajándék értéke ezután is kb. ugyanannyi volt, mint régen, vagy valamivel kevesebb. A terményekből továbbra is hetedet kellett adni. A szerződés szerint járó, különböző tételekből összetevődő robotterhet nehéz összevetni az urbárium által bevezetett robottal; mégis úgy tűnik, hogy a szerződés ebben a tekintetben enyhébb volt, mint az urbárium. *Palota* jobbágyságának részéről azonban nem hangzott el panasz az urbárium bevezetése után sem a robot, sem egyéb szolgáltatás miatt.⁸⁷

⁸⁵ Uo. Tab. urb. com. Pestiensis, Fassiones ad 9 puncta.

⁸⁶ Uo. possessio *Palota*.

⁸⁷ *Palota* úrbéri viszonyaival e cikk megírása után részletesebben foglalkoztam Úrbérendezés Rákospalotán c. tanulmányomban. (A Rákospalotai Múzeum Évkönyve, Budapest, 1966. 15–52: 1.)

Cinkota, Beniczky Károly, László és Ferenc faluja az úrbérrendezést megelőző évtizedekben körülbelül 48 éven át szokás alapján végezte szolgáltatásait; azelőtt pedig szerződése volt. A rendezés előtt a jobbágyoknak három kategóriáját különböztették meg: az egészhelyeseket, a félhelyeseket és a gyalogokat. Az egészhelyeseknek 60 pozsonyi mérős szántójuk és 3 szekeres rétjük, a félhelyeseknek 30 pozsonyi mérős szántójuk és 1½ szekeres rétjük, a gyalogoknak pedig 15 pozsonyi mérős szántójuk és 1 szekeres rétjük volt. Cenzus címén valamennyien egységesen 3 forint 10 dénárt fizettek. Konyhai ajándéknak az egészhelyesek fejenként 1 ludat, 6 tyúkot, 30 tojást és 3 icce vajat, a félhelyesek és a gyalogok pedig fejenként 1 ludat, 4 tyúkot, 20 tojást és 2 icce vajat adtak; ezenkívül a falu együttesen egy borjút is adott. A robotmunkáknak csak egy részét végezte minden egyes jobbágy, másrészüket a falu lakosai közösen teljesítették úgy, hogy mind az egészhelyesek, mind a félhelyesek, mind pedig a gyalogok közül a szükséghez képest egy-két vagy több ember ment ki. Robotmunkában megművelték az uraság szántóföldjeit, rétjeit, szőlőjét, kukoricását, veteményeskertjét s feldolgozták kenderjét és lenjét, fát vágtak s hordtak be palotai házába, fát, szénát és egyebeket szállítottak Pestre az ottani háztartása számára, elvégezték az udvara, kertjei, épületei körül adódó javítási munkákat. A szőlőhegyen termett borból hetedet, őszi, tavaszi gabonából, bárányból, kukoricából, tökből, káposztából, mákból, babból és kerék-répából kilencedet adtak. Kenderből nem kellett dézsmát adniuk, mivel fontak. A beneficiumok közé sorolták a jobbágyok a szőlőiket, a 15 holdas községi szántót, meg azt, hogy „egy órányira lakván Pesttől, az micskénk vagyon, könnyen annak folyó árrán distrahálhattuk”. Hátrányosnak mondották viszont, hogy erdejük nincs s a heverő marháiknak kevés a legelő, ezenfelül, mivel a falu országút mellett van, gyakran terhelik katonai átvonulással és fuvarral.⁸⁸

A rendezés során Cinkota is urbáriumot kapott s az országos rendelkezésnek megfelelő szolgáltatásokra köteleztetett. A jobbágyokat kivétel nélkül teljes jobbágyoknak vették: 24 egésztelkes, 29 féltelkes és 22 negyedtelkes jobbágyot írtak be a tabellába.⁸⁹ (A negyedtelkesek nyilván azonosak a korábban gyalogoknak nevezett jobbágyokkal.) Valamennyi jobbágyoknak kisebb lett a cenzusa (3 forint 10 dénár helyett 1 forint) és ajándék címén is kevesebbet kellett ezután adnia. A robotban bekövetkezett változást nem tudjuk felmérni, minthogy ezelőtt nem személy szerint volt megszabva az elvégzendő robot mennyisége.

Csaba — a későbbi Rákoscsaba — földesura az úrbérrendezés idején báró Laffert Ignác kapitány volt. A község még 1754-ben szerződést kötött Laffert Ignác anyjával Ettl Mária Borbála bárónővel. Ezt a szerződést 1763-ban Laffert Ignác kevés változtatással megerősítette. A szerződés értelmében Csaba 180 Ft cenzust fizetett az uraságnak. Ezt az összeget maguk között úgy osztották fel, hogy az egészhelyesek 6, a félhelyesek 3 forintot, a gyalogok pedig 1 forint 50 pénzt fizettek. Mint kuriális helység, Csaba nem kilencedet adott a terményekből, hanem eredetileg hetedet. 1745-ben azonban a marhavészre való tekintettel csupán nyolcad adására kötelezték. Később azonban a jobbágyok kérésére a földesúr nyolcad helyett tizedet szedett gabonából, borból, bárányból, méhből, kukoricából, tökből. Ajándék címén évente egyszer egy borjúval, egy-két fehér kenyérral és olykor báránnyal „kedveskedett” a földesúrnak a község. 1763-tól kezdve ehelyett házanként 1 libát, 4 csirkét és 20 tojást kellett adniuk. Az 1745. évi szerződés sokféle robotkötelezettséget írt elő: őszi és tavaszi szántáskor 2 nap szántást, az igával nem rendelkező teljes jobbágyoknak és zselléreknek

⁸⁸ Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, Dep. urbariale, Tab. urb. com. Pestiensis, Fassiones ad 9 puncta.

⁸⁹ Uo, possessio Cinkota.

pedig évi 8 nap kézi robotot és fonást, ezenfelül az egész községnek évi 4 nap kaszálást meg gyűjtést, szüretkor előfogatot és kézi robotosokat, a földesúri malom rendbentartását, s a vámgabona Pestre szállítását a földesúri, meg a községi malomból. Laffert Ignác pedig 1763-ban belefoglalta a szerződésbe, hogy a község elvállalta a most folyó építkezéseihez szükséges szekeres és kézi robot elvégzését. Csabának meglehetősen sok beneficiuma volt. Évi 20 forintért bérelte a földesúrtól a pálinkamérést, 30 forintért egy vízimalmot, 11 forintért egy mézárszéket, 10 forintért egy 9 szekeres rétet, volt erdeje (a jobbágyok közt felosztott, meg közös is), 12 szekeres községi rétje, szőlőhegye s azon majd minden lakosnak szőlőcskéje s végül — mint maguk mondták — hasznos volt Pest közelléte is: „Közjavunknak mondhatjuk, hogy Pesthez közel lévén, ottan tartózkodó kereskedőket (kivált akik marhássak vagyunk) pénzért vásárookra horgyuk. Úgy nem különben Pesten lévő eő Fölsége soó-házához Szolnokbul esztendő által egyszer, kétszer, sőt hordunk és a micskénk vagyon pesti piarczon maga folyó árrán el adhatyuk.” Voltak azonban „fogyatkozásai” is a községnek: földje sovány, homokos, a legelő nem elég a heverő marhák legeltetésére, rétjeiben a Rákos vize áradáskor sok kárt okoz s mint országút menti helyet sűrűn terhelik katonai átvonulással és fuvarral.⁹⁰

A rendezés folyamán Csaba szabályszerű urbáriumot és úrbéri tabellát kapott. Eszerint 10 egésztelkes és 52 féltelkes jobbágy, meg 15 házas zsellér volt a faluban.⁹¹ „A gyalogokat — vagy egy részüket — tehát itt nem negyedtelkesnek, hanem házas zsellérnek minősítették.” A 180 forint cenzus helyett ezután 77 forint cenzust fizettek. A cenzus csökkenése az egésztelkeseknél a legnagyobb arányú: ők ugyanis azelőtt 6 forintot fizettek. A féltelkeseknél 2—2 forint, a zselléreknél 50 pénz a megtakarítás. Az ajándék is valamivel kisebb lett a korábinál. Azt, hogy az urbárium szerint járó robot a réginél terhesebb-e, nem lehet felmérni. Kilenced helyett a tabellában hetedet írtak elő, minthogy régebben is erre voltak kötelezve a csabai jobbágyok.

Keresztúr — Rákoskeresztúr — amelyen az úrbérrendezéskor öt földesúr: Podmaniczky Sándor, Podmaniczky János, Orczy Lóricz báró, Beleznay Miklós és Bujanovszky Sándor osztozott, 1727-től szerződés szerint, 1752 óta pedig úzus szerint szolgált. A rendezés előtt egészhelyeseket, félhelyeseket és fertályosokat (másként zselléreket) különböztettek meg a faluban. Az egészhelyeseknek 72 pozsonyi mérőre való — vagyis kb. 36 kis hold — szántója és 3 szekér szénát termő rétje volt, a fél-, ill. negyedhelyeseknek pedig fele-, ill. negyedannyi. Keresztúr is kuriális helység volt s így nem kilencedet adott, hanem hetedet, mégpedig őszi és tavaszi gabonából, borból, bárányból és méhből. Cenzus címén az egészhelyesek 3 forintot, a félhelyesek 1 forint 50 dénárt, a fertályosok 75 dénárt fizettek. Konyhai ajándécul az egészhelyes gazdák 3 csirkét, 1 ludat, 20 tojást és 2 icce vaját adtak, a félhelyesek 3 csirkét, 10 tojást és 1 icce vaját, a fertályosok pedig 2 csirkét 5 tojást és ½ icce vaját. A robotnapok száma nem volt pontosan meghatározva. A robot abból állott, hogy az uraság ottani majorsági szántóföldjeit megművelték (minden szántás 3—3 napig tartott, a vetés 1 napig, az aratás 2—3 napig és a behordás 1 napig) s a szükséghez képest Pestre, meg Aszódra fuvaroztak terményeket. Ezenkívül az urasági építkezések alkalmával a faanyagot a Dunáról hol Keresztúrra, hol meg Aszódra szállították. Keresztúr általános helyzete kedvezőnek mondható: volt egy vízimalma, évi 18 forintot kapott a földesúri mézárszék jövedelméből, volt erdeje, 15½ holdas községi szántója, 14 szekeres községi rétje, elegendő legelője mind a vonó, mind a heverő marhák számára. A szőlőhegyen majd minden lakosnak volt szőlője.

⁹⁰ Uo. Fassiones ad 9 puncta.

⁹¹ Uo. possessio Csaba.

A falu határában házak festésére való jó agyag volt található, ezt más helységekre vitték a fáért és hamuért elcserélték. Ezenkívül hasznuk volt Pest közelségéből is. „Határossak lévén Pest városával, beneficiumunknak mondhatjuk, hogy ottan lévő piarczon a micskénk vagyon maga folyó árrán el adhattuk. Ottan levő ő Fölsége soó-házához Szegedről, amidőn időt vehetünk, pénzért sőt hordunk; nem különben pesti határban lévő szőlőknek miveltségére is kivált a kik szegényebbek vagyunk járván, azzal is segéltyük magunkat” olvassuk a 9 pont fassióban. A termőföld azonban itt sem volt jó, hanem sovány és homokos s a Rákos vize nagy áradások idején kárt szokott tenni a rétegekben.⁹²

Keresztúr a rendezéskor szabályszerű urbáriumot kapott, amely csak annyiban tér el a szokásostól, hogy kilenced helyett továbbra is hetedet ír elő. A táblában 15 egésztelkes, 55 féltelkes és 28 negyedtelkes jobbágyon kívül még 5 házas zsellért is feltüntettek.⁹³ (Az egésztelekhez ezután 26 hold szántó és 4 szekeres rét járt.) A census az egészhelyeseknél 2—2 forinttal, a félhelyeseknél 50 dénárral csökkent; a negyedhelyeseknél viszont 25 dénárral nőtt. Az ajándék mennyisége minden telkes jobbágnál kevesbedett. A robotnál a növekedés vagy csökkenés nem állapítható meg.

Soroksárt 1741-ben kezdte betelepíteni Grassalkovich Antal s a lakosság számának növekedését különböző kedvezményekkel igyekezett előmozdítani. Bár a betelepítési szerződésben csak 3 évi szabadságot (azaz adó- és szolgáltatmentességet) biztosított s ennek elteltével az egészhelyeseknek évi 10 forint, a félhelyeseknek 5 forint, a zselléreknek pedig 2 forint 30 krajcár censzust kellett volna fizetniük s a telkeseknek marhával, a zselléreknek pedig kézi munkával évi 12 napot kellett volna szolgálniuk, 1766-ig nem szedett tőlük censzust s a robotot sem végeztette el velük teljes mértékben. Mezővárosi rangot s évente 4 vásár tartására privilégiumot szerzett a helységnek. Saját költségén oly szép templomot építtetett Soroksárnak, amely a lakosok szerint „akár egy szabad királyi városban is állhatna”; paplakot is emeltetett s papot hozatott a helységbe. Kedvezményei nyomán szépen gyarapodott az új település lakossága. 1766 januárjában azután urbáriumot dolgoztatott ki Grassalkovich Soroksár számára; ezt a megyei ítélőszék jóváhagyta s az úrbérrendezésig eszerint kezeltetett a helység. Ennek értelmében mind a telkes jobbágyok, mind a zsellérek 3—3 forint censzust fizettek és évi 12 napot robotoltak Pesten vagy Kakucson, a telkesek igával, a zsellérek pedig gyalog. Ezenfelül a 4 földesúri kocsmához bort, sört és pálinkát fuvaroztak a soroksáriak leggyakrabban Pestről, néha azonban Gödöllőről is. (Ez a 4 igával történő fuvarozás évente összesen 624 napot tett ki.) Lekaszálták a gubacsi szigetet, a szénát összegyűjtötték, boglyákba rakták (ez 4—4 napi munka volt minden telkes jobbágnak), beszállították Pestre az urasági majorba (ez másfél napi ígás munkát jelentett minden telkes jobbágnak). Ajándékol a helység együttesen 4 borjút és 30 libát adott, az egésztelkesek egyenként 4 tyúkot, 2 tojást és 2 icce vajat, a féltelkesek feleannyit, a zsellérek pedig negyedannyit. A közelfekvő Kerekegyháza és Szentdénés pusztáért évente 700 forintot fizetett a város a földesúrnak. Bérelték ezenkívül Péteri és Gubacs pusztát is évi 1400 forintért. A Kerekegyházán termett búzából, árpából, zabból és kukoricából kilencedet adtak, a Szentdénésen termett ugyanilyen terményekből, meg borból és báránnyal pedig hetedet. Péteri és Gubacs pusztán terméséből semmit sem adtak. 1768 februárjában, amikor az úrbérrendezés előkészítése során az előirt 9 kérdőpontra megadták válaszukat a soroksáriak, elégedetteknek mutatkoztak ennek az urbáriumnak rendelkezéseivel s általában egész helyzetükkel. Elmondották

⁹² Uo. Fassiones ad 9 puncta.

⁹³ Uo. possessio Keresztúr.

ugyan, hogy a soroksári határ szűk — ezért kell a pusztákat bérelniök — földje sovány, homokos és salétromos, meg erdő sincs, de e hátrányokkal szemben sok előnyös tényezőre mutattak rá: alkalmuk van a Dunán fel és lemenő kereskedőtől a szükséges árutak megvenni és terményeiket nekik eladni; eladásra szánt terményeiket vízen szállíthatják be az ötnegyed órányra levő Pestre és Budára: szőlőhegyük is van s egyeseknek közülük malmaik vannak a Dunán. Megemlítettek a földesúr részéről adott különböző kedvezményeket is, pl. azt, hogy az 1767-évi robotból 123 nap ígás robotot elengedett nekik, az évi 4 vásár fele jövedelmét átengedte nekik, 3 évvel azelőtt pedig, mikor rossz termés volt, 2049 pozsonyi mérő gabonát adott nekik kölcsön az újig.⁹⁴ Egy év múlva mégis összeütközés történt a helység lakossága és az uraság között.

1769. június 27-én Czimerman Jakab, Volff Antal, Peringer Péter, Bergman József és Schenk (máskép Istók) Kristóf, meg Pazman János soroksári jobbágyok (kovácsok és kőművesek,) meg száz másik kézműves nem ment ki Kakucs pusztára, ahol az inspektor utasítására három napot kellett volna kaszálniok. (A hat jobbágy később ezt azzal indokolta, hogy nagy dologidő volt s ezért nem mentek, hanem nyolc napi haladékat kértek.⁹⁵ Noll József, a gödöllői uradalom inspektora viszont abban látta a robotmegtagadás okát, hogy éppen akkor dolgoztak az urbáriumok készítésén s emiatt a soroksári „korifeusok” azt képzelték, hogy minden robottól mentesek lesznek.)⁹⁶ Nem mentek el az úriszék elé sem, mikor megidéztek őket, hanem másik négy küldöttet küldtek oda. Több ízben összejövetelet tartottak az iskolában éjjel is, ott több mint kétszázan összegyűltek s nevük aláírásával, meg kézfogással elkötelezték magukat, hogy mindannyian egyévt s egy mindannyiért ellenáll. Elhatározták, hogy a megidézett őt, illetve száz személy nem megy el az úriszékre, sőt ha a földesúr a rendelete meg nem tartása, a kaszálás megtagadása és az úriszéken való meg nem jelenés miatt nagyobb erővel akarja eljárni, utolsó csepp vérükig védik magukat s akik elmennek robotolni Kakucsra, azoknak letörik a lábát. Pénzt is gyűjtöttek egymás közt a megyéhez vagy Bécsbe küldendő megbízottaik költségeinek fedezésére. Ellenállásuk azonban hamar összeomlott, húsz személyt a megye börtönébe vetettek s az úriszék súlyos ítéletet hozott ellenük. A hat felbújtót kitiltotta a gödöllői uradalom területéről s 25 botütést szabott ki rájuk. Ezeknek házukat és szőlejükét el kellett adniok s távozniook kellett Soroksárról. Hat másik jobbágyot 60 botütésre, hatot pedig 40 és tizet 20 botütésre ítél az úriszék. Egy lakatost idős kora miatt nem botütéssel, hanem 14 napi börtönnel sújtott; azokat a jobbágyokat pedig, akiknek Kakucsra kellett volna menniök kaszálni, meg a többieket, akik részt vettek az „összeesküvésben”, a kaszálásra felfogadott emberek bérének; 120 forintnak a megtérítésére kötelezte az úriszék; az összegyűjtött pénznek pedig hadiadóra való fordítását rendelte el.⁹⁷

Ezt az ítéletet végre is hajtották, anélkül, hogy a fennálló rendelkezéseknek megfelelően a megye felülvizsgálta volna s felterjesztette volna jóváhagyásra a helytartótanáchoz. (Csak Pazman János menekült meg a rá váró 25 botütéstől, mert megszökött.) Mikor az uradalomból kitiltottak az uralkodóhoz kérvényt küldtek s ő elrendelte, hogy a megye vizsgálja ki az ügyet, akkor is csupán az úriszéki jegyzőkönyvet, meg Noll József inspektor nyilatkozatát küldte fel a megye a helytartótanáchoz s kísérő levelében a földesúr mellett, a renitens jobbágyok ellen foglalt állást.⁹⁸ A helytartótanács úrbéri bizottsága úgy vélte,

⁹⁴ Uo. Fassiones ad 9 puncta.

⁹⁵ Uo. Acta urb. com. Pestiensis 1770. december 10 és 1771. szeptember 23.

⁹⁶ Uo. 1771. január 9.

⁹⁷ Uo. 1772. február 10.

⁹⁸ Uo. 1772. január 9.

hogy nem lehet kitiltással sújtani a jobbágyot, aki megterhelése ellen orvosszert keres s azt javasolta az uralkodónak, hogy ne távolítsák el, csak 25 bottal büntessék a hat jobbágyot s a kisebb bűnösök büntetését is mérsékeljék. Az elmaradt robotot sem pénzben kellene megtéríttetni velük, hanem apránként ledolgoztatni. Az összegyűjtött pénzt csak annyiban kellene hadiadóra fordítani, amennyiben azok, akik adták, hátralékosak, a többbit azonban vissza kellene adni nekik.⁹⁹ Mária Terézia 1772. február 28-án kelt döntésében kimondta, hogy helyes volna ugyan a botütetések mérséklése az úrbéri bizottság javaslata szerint, csak hogy ezeket már végrehajtották. Ezért a testi büntetésre nézve meg kell inteni az uradalmat, amiért az igazság mértékét túllépte. Az eltávolított jobbágyokat vissza kell fogadni, vagy más módon kell kártalanítani. A kakucsi kaszálás költségeit sem pénzben, sem munkában nem kell a jobbágyoknak megtéríteniök, mert nem engedhető meg, hogy a jobbágyok éppen akkor teljesítsenek távoli helyen hosszabb munkákat, amikor másutt kell kenyeret keresniök, főként azoknak, akiknek nincs saját telkük. Nem történt semmi kihágás a jobbágyok részéről, sőt kiderült: a földesúri tisztviselők arra törekedtek, hogy a lakosok ne terjeszthessék elő panaszukat a törvényes hatóságnál. Ha az ítéletnek az elmulasztott robot megtérítésére vonatkozó részét is végrehajtották már, akkor a munkát, vagy pénzt be kell számítani a robotjukba vagy a censusukba. Helytelen, hogy a megye a sedrián nem vette fel a pört, noha elrendelték a kivizsgálást s csupán a földesúri tisztek jelentése alapján azt állította, hogy nem büntették meg túlságosan a jobbágyokat. A jövőben a megye járjon el tiszte szerint.¹⁰⁰

Ezt a királyi döntést oly módon hajtották végre, hogy először is kártalanították az eltávolított jobbágyokat. Az uraságnak ugyanis az volt a véleménye, hogy visszavenni nem lehet őket, egyrészt a lakosok közti csendesség megóvása érdekében, másrészt meg azért sem, mert házaikat és földjeiket a helyükbe jött szorgalmas jobbágyok új épületekkel és műveléssel jobb állapotba hozták. Ezért megbecsülték eladott házaikat és szőlőiket s minthogy a becslési összeg mindegyik ingatlannál nagyobb volt, mint az eladási ár, 184 forint 50 krajcár megtérítendő volt számukra. Az új tulajdonosok vállalták ennek teljes megtérítését s az eltávolítottak meg is állapodtak velük a fizetési terminusokban. Másodszor, az összegyűjtött 30 forint 31 krajcárból 21 forint 15 krajcárt visszaadtak azoknak, akik adták, a többi pénzért azonban nem jelentkeztek s így ezt hadiadóra fordították. Végül mivel a Kakucs pusztán elmulasztott robotért a jobbágyok 120 forintot fizettek az urasági pénztárnak, ennek fejében a földesúr mindegyik jobbágyinak 3—3 nap robotot elengedett.¹⁰¹

Tehát az elűzött jobbágyok nem térhettek vissza Soroksárra, csupán az anyagi veszteségüket térítették meg. A házas zsellérek pedig, akik az úrbérrendezés hírére abban reménykedtek, hogy robotjuk csökkenni fog, kénytelenek voltak beletörődni abba, hogy az urbárium szerint most már nem 12, hanem 18 nap kézirobotot kell végezniök évente. Béke és nyugalom van, mert „a korifeusok mint a rühös juhok, eltávolítottak” írta Nolli inspektor nem is titkolt kárörömmel.¹⁰² Nem sokáig maradt azonban érvényben Soroksáron az urbárium; néhány év múlva ismét szerződés jött létre a földesúr és a helyes között s ezt a szerződést 1777-ben Mária Terézia jóváhagyta, mert a helytartótanács megítélése szerint előnyösebb volt a jobbágyok számára, mint az urbárium.¹⁰³

⁹⁹ Uo. 1772. február 10.

¹⁰⁰ Uo. 1772. március 9. Röviden ismertette ezt az esetet *Eckhart Ferenc*, A bécsi udvar jobbágypolitikája 1761—1790 c. tanulmányában. (Századok 1956, 1—2. sz. 99. l.)

¹⁰¹ Országos Levéltár, Helytartótanácsi lvt, Dep. urbariale, Acta urb. com. Pestiensis 1773. № 18.

¹⁰² Uo. 1771. január 9.

¹⁰³ Uo. 1776. № 13 és 1777 № 15.

A helység neve	Egésztelekszám	A telkes jobbágyszáma						összesen
		Egész- telkes	5/8 telkes	4/8 telkes	3/8 telkes	2/8 telkes	1/8 telkes	
Óbuda	29 4/32	—	—	1	—	2	225	228
Békásmegyer	7 16/32	—	—	15	—	—	—	15
Csepel	21 16/32	16	—	11	—	—	—	27
Promontorium	—	—	—	—	—	—	—	—
Hidegkút	20 24/32	—	3	4	28	15	21	71
Tétény	10	—	—	13	—	14	—	27
Palota	57	33	—	42	—	12	—	87
Cinkota	44	24	—	29	—	22	—	75
Csaba	36	10	—	52	—	—	—	62
Keresztúr	49 16/32	15	—	55	—	28	—	98
Soroksár	70	40	—	60	—	—	—	100

Az eddigiekben felvázolt kép kiegészítéséül tekintsük át ennek a II helységnek az úrbérszabályozáskor készített tabellákban és szőlőösszeírásokban feltüntetett számszerű adatait is. (Óbuda és Promontorium — mint láttuk — nem kapott urbáriumot, de 1772-ben összeírás készült róluk; e két helységnél tehát ennek az úrbéri összeírásnak az adatait használom fel.)

Az első táblázatban a helységek úrbéres népszerűsége vonatkozó adatokat közlöm; ezenkívül feltüntettem az egésztelekszámot (vagyis azt, hogy a helységben levő összes úrbéres telkek — az egész, fél-, negyed — stb. telkek — összege hány egészteleknek felel meg) és a telekátlagot (vagyis az egésztelekszám és a telkes jobbágyszáma hányadosát.)

A második táblázatban az egyes helységek úrbéres földjeinek (belső telek, szántó, rét) és szőlőinek nagyságát meg szőlőtulajdonosainak számát közlöm, valamint azt, hogy a helységet melyik osztályba sorolták be s mennyi szántó és rét járt az egésztelekhez az illető helységben. A szőlővel kapcsolatban megjegyzem, hogy minden helységnél csak a helybeliek által bírt szőlőterületet vettem be a táblázatba. Három helységben azonban voltak szőlők extraneusok, azaz más hely-

A helység neve	Osz- tály	Az egésztelekhez járó		Belső telek (hold)			Szántó (hold)		
		szántó (hold)	rét (kaszás)	telkes jobbá- gyoké	zsellé- reké	összesen	telkes- jobbá- gyoké	zsellé- reké	összesen
Óbuda	I.	24	12	59 $\frac{28}{32}$	—	59 $\frac{28}{32}$	966 $\frac{12}{32}$	—	966 $\frac{12}{32}$
Békásmegyer	II.	26	12	13 $\frac{8}{32}$	58 $\frac{8}{32}$	71 $\frac{16}{32}$	271 $\frac{20}{32}$	3 $\frac{8}{32}$	274 $\frac{28}{32}$
Csepel	II.	26	12	79	3 $\frac{12}{32}$	82 $\frac{12}{32}$	700 $\frac{16}{32}$	—	700 $\frac{16}{32}$
Promontorium	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hidegkút	III.	28	12	82 $\frac{8}{32}$	23 $\frac{24}{32}$	106	818 $\frac{24}{32}$	34 $\frac{12}{32}$	857 $\frac{20}{32}$
Tétény	I.	24	12	55 $\frac{20}{32}$	36 $\frac{20}{32}$	92 $\frac{8}{32}$	331 $\frac{12}{32}$	—	331 $\frac{12}{32}$
Palota	III.	28	10	117 $\frac{8}{32}$	6	123 $\frac{8}{32}$	1565 $\frac{12}{32}$	—	1565 $\frac{12}{32}$
Cinkota	II.	26	8	208 $\frac{24}{32}$	—	208 $\frac{24}{32}$	1097 $\frac{8}{32}$	—	1097 $\frac{8}{32}$
Csaba	II.	26	8	107 $\frac{12}{32}$	11 $\frac{6}{32}$	118 $\frac{18}{32}$	1076 $\frac{4}{32}$	—	1076 $\frac{4}{32}$
Keresztúr	II.	26	8	187 $\frac{16}{32}$	2 $\frac{8}{32}$	189 $\frac{24}{32}$	1317 $\frac{16}{32}$	—	1317 $\frac{16}{32}$
Soroksár	II.	26	12	110 $\frac{8}{32}$	208 $\frac{24}{32}$	319	1820	—	1820

A házas zsellérek száma	A házatlan zsellérek száma	Összes úrbéres száma	Telekátlag
369	75	672	0,12
87	3	105	0,50
12	3	42	0,79
131	27	158	—
39	15	125	0,29
24	9	60	0,37
8	—	95	0,65
—	—	75	0,59
15	—	77	0,58
5	—	103	0,50
269	—	369	0,70

ségbeliek kezén is: Óbudán 638 kapás szőlőt bírt 98 extraneus, Békásmegyeren 523 kapás szőlőt 40 extraneus és Promontoriumban 12817 $\frac{1}{2}$ kapás szőlőt 690 extraneus. Ezeknek az extraneusoknak egyrésze a tárgyalt helységek lakója volt; pl. a csepelieknek saját határukban alig volt szőlőjük, de bírtak szőlőket Promontoriumban is.

Mindezek ismeretében most már megkísérrelhetjük, hogy röviden összefoglaljuk ennek a tizenegy helységnek az úrbérrendezés idején fennálló helyzetét, helyzetük közös vonásait, eltéréseit s az úrbérszabályozás okozta változásokat.

A tizenegy helység közül a két legnépesebb, Óbuda és Soroksár mezőváros volt. Óbuda régi, hosszú múltra visszatekintő település, amely a mezővárosi jogállást már régóta nem tartotta kielégítőnek s a sz. kir. városi rang elnyerésére törekedett; lakóinak megélhetéséhez a gabonatermelés csak kevéssé járult hozzá, fő kereseti forrásuk — az ipar és kereskedés mellett — a szőlőművelés volt. Ennek megfelelően a telekátlag itt lényegesen kisebb (0.12), mint a többi helységekben. Soroksár viszont újkeletű, de gyorsan fejlődő helység, amelyben az ipar és szőlőművelés mellett nagy jelentősége van a földművelésnek is, hiszen a tizenegy helység közül itt a legnagyobb a szántó és a rét területe, telekátlag tekintetében pedig a második helyet foglalja el Csepel mögött. A többi kilenc helység közül különleges helyzeténél fogva kiválik Promontorium (amely egyébként az úrbéres családfők számát tekintve a harmadik helyen áll a tizenegy helység közt), szántó és rét itt egyáltalán nincs, viszont annál több a szőlő. Ennek a szőlőnek legnagyobb része más helységbelieké — főként budaiaké és pestieké — de a promontoriumi lakosok kétharmad részének is jut belőle.

Rét (kaszás)			Községi föld		Szőlő	
telkes-jobbagyoké	zselléreké	összesen	szántó (hold)	rét (kaszás)	terj. (kapás)	tulajdonosok száma
232	—	232	—	20	3790	398
15	—	15	—	5	507	95
$64\frac{16}{32}$	—	$64\frac{16}{32}$	$2\frac{16}{32}$	2	55	12
—	—	—	—	—	591	105
—	—	—	$4\frac{16}{32}$	7	$387\frac{1}{2}$	96
—	—	—	24	4	312	47
570	—	570	24	20	263	89
264	—	264	15	—	310	65
$92\frac{16}{32}$	—	$92\frac{16}{32}$	—	12	320	71
277	—	$277\frac{16}{32}$	$15\frac{16}{32}$	14	248	74
828	—	828	26	12	391	367

Mind a jobbágyoknak a 9 kerdőpontra adott válaszaiból, mind pedig a két táblázat adataiból szembeszökő módon kitűnik, mennyire fontos gazdasági tényező valamennyi helységben a szőlőművelés. Ennek jelentőségéről Óbuda, Promontorium és Soroksár esetében már megemlékeztünk; a többi falvakban azt látjuk, hogy az úrbéresek nagyobb része szőlőbirtokos. Legtöbb helységben kiváló minőségű bor terem, amelyet könnyen, jó áron lehet értékesíteni. A szőlőtulajdonosokon kívül segítséget jelent a létfenntartásban a szőlő azoknak a zselléreknek is, akiknek nincs saját szőlőjük; ezek ugyanis bér munkásként dolgoznak a szőlőkben.

A szőlőműveléshez hasonlóan

általános jellemzője mind a tizenegy helységnek az, hogy Buda, ill. Pest közelsége erősen érzeteti hatását bennük. Láttuk, hogy mindenütt előnyként emlegették a lakosok a budai és a pesti piacot, amelyen terményeiket pénzzé tehetik s a pesti oldalon fekvő helységekben fontos kereseti forrásként jelölték meg a Szegedről, ill. Szolnokról a pesti sóházba történő sófuvarozást is. A közeli város vonzása legjobban Óbudánál mutatkozott meg: Óbuda — mint láttuk — egyenesen Budával való egyesítését kérte már ebben az időben.

Az úrbérszabályozásnak az egyes helységek helyzetére való hatását vizsgálva, főként a robot és a cenzus növekedését, ill. csökkenését kell tekintetbe vennünk. Megnehezíti azonban az értékelést az, hogy sok helyütt nem vethető össze az úrbérszabályozás előtti és az urbárium által előírt robot, mert az úrbérrendezés előtti robotkötelezettségre nincsenek számszerű adataink. Mégis megfigyelhetünk azonban bizonyos általános jellegzetességeket a leglényegesebb jobbágyi terhek alakulásában. A robot mennyisége a helységek javarészeiben megnőtt; a cenzus viszont mindenütt kisebb és egységes lett (korábban ugyanis cenzus címén a jobbágyok különböző rétegei — köztük a házatlan zsellérek is — különböző összeget fizettek) s megszűntek mindenütt a tiltott pontokban felsorolt illetékek. Minthogy így a robotteher növekedését többé-kevésbé ellensúlyozta a cenzus csökkenése és az illetékek megszűnése, az úrbérszabályozás általában nem idézett elő lényeges változást az egyes helységek összes terheit tekintve. De — s ez igen fontos — nem elégedhetünk meg azzal, hogy csupán az egy-egy falu, vagy mezőváros összterhében bekövetkezett változást kísérjük figyelemmel, hanem a jobbágyok minden egyes rétegénél külön-külön kell mérlegelnünk a rendezés kihatásait. Ezt láttuk már Óbudánál is, ahol az új szerződés egészében nem volt kedvezőtlenebb, mint a régi, de megváltoztatta a tehernek a városon belüli eloszlását, mégpedig a telkes jobbágyok javára és a zsellérek kárára. Békásmegyeren éppen ellenkezőleg a telkes jobbágyok jártak viszonylag legrosszabbul a robotnövekedés következtében; a házas és házatlan zsellérekre kevésbé volt hátrányos a változás. Promontoriumban a házas zsellérek terhe a cenzus csökkenése következtében sokkal nagyobb mértékben kisebbedett, mint a házatlan zselléréké. Tényben, ahol a többi helységtől eltérően az úrbérrendezés előtt igen sok robotot kellett végezniük a jobbágyoknak, mind a telkes jobbágyok, mind a zsellérek terhei csökkentek, Csepelen, ahol az úrbéri szabályozás következtében megnövekedett az egészsztelkesek robotja, az 1774-ben létrejött szerződésben a földesúr az urbárium szerint járó robot és néhány kisebb szolgáltatás egy részét elengedte a telkes jobbágyoknak; a zsellérektől azonban ugyanannyit kívánt, mint amennyit az urbárium előírt.

A tizenegy helység közül az úrbérrendezést közvetlenül megelőző időben Óbuda, Békásmegyér, Csepel, Palota és Csaba volt szerződéses. A szabályozás során ezek közül csak Óbudával jött létre szerződés, a többiek urbáriumot kaptak; szerződést kötöttek viszont Promontoriummal, amely korábban úzus szerint szolgált. 1774-ben Csepel, 1777-ben pedig Soroksár is megint szerződéses lett. Ezeknek az új szerződéseknek általános jellemvonása az, hogy az országos urbárium előírásait veszik alapul a jobbágyok kötelezettségeinek kiszámításában (ha esetleg, mint Csepel esetében — valamennyit el is engednek az urbárium alapján kiszámított teherből), s nem a jobbágyok számától függetlenül, hanem attól függően szabják meg a kötelezettségeket, holott régebben a szerződések egyes terheit (így Óbudánál a robotmegváltási összeget, Csepelnél a cenzust) egy összegben állapították meg.

Maga az úrbérszabályozás a tizenegy község közül csupán kettőben: Óbudán és Soroksáron váltott ki jobbágymozdulásokat, s Csepelen panaszokat; a Tényben történt összetűzés már az úrbérrendezés előtt felgyülemlett elégedetlenség következménye volt.

(1960)

DIE URBARIALE REGULIERUNG
VON MARIA THERESIA IN DEN ORTSCHAFTEN
BEI BUDA UND PEST

Diese Abhandlung untersucht die Lage von 11 bei Buda und Pest liegenden — heute schon in Budapest eingeschmolzenen — Ortschaften zur Zeit der urbanen Regulierung und die durch diese urbariale Regulierung verursachten Veränderungen.

Aus diesen Ortschaften tritt bei weitem Óbuda hervor, die ehemalige königliche Residenz, später Stadt der Königin, seit 1659 ein Besitz der Familie Zichy, das eben in 1766, im Jahre des Beginnens der urbanen Regulierung unter die Gutsherrschaft der Krone kam. Die Stadt, deren Einwohner sich während der Türkenherrschaft bedeutend vermindert hatten, wurde nach den neuen Ansiedlungen wieder eine der bevölkertesten Ortschaften des Komitats; die grösste Erwerbsquelle seiner Einwohner war — ausser der Industrie und dem Handel — der Weinbau. Die ungarische Kammer, die die grundherrschaftliche Macht ausübte, hat die Verpflichtungen von Óbuda mit dem unter den Zichys in Geltung gewesenen Vertrag übereinstimmend reguliert; nach einigen Jahren wollte sie aber durch die Stadt einen neuen Vertrag annehmen lassen, der auf Grund der Verordnungen der inzwischen auch im Komitat Pest angefangenen urbanen Regulierung stand und eine dem früheren Vertrag gegenüber höhere Fronpflicht bestimmte, zu gleicher Zeit bestand er aber auf die auf Grund des alten Vertrages resp. Brauchs zu zahlenden Bergrecht und Gebühren, obzwar die urbariale Regulierung das Einnehmen dieser Gelder verboten hat. Seit dieser Zeit an führte Óbuda Jahre lang einen beharrlichen und verzweifelten Kampf gegen die grundherrschaftliche Macht im Interesse der Bestimmung der Vertragsbedingungen und der Geltendmachung seiner autonomen Rechte. Dieser, an dramatischen Momenten reiche, immer wieder aufflammende Kampf kam im Jahre 1774 zu einem Ruhepunkt. Es gelang der Stadt zu erreichen, dass die für sie vorteilhaften Punkte der urbanen Regulierung in Geltung treten: das Einnehmen des Bergrechts und der verbotenen Gebühren hörte auf, die Kammer war sogar gezwungen, zufolge der Entscheidung der Königin, bedeutende Summen samt Zinsen — insgesamt etwa 8200 Gulden — der Stadt zurückzubezahlen, als solche Gelder, die seit der urbanen Regulierung unter obigen Titeln eingekassiert hat. Die Entscheidung der Königin bekräftigte auch das Recht der Óbudaer die städtischen Ämter durch freie Wahlen zu besetzen. Dagegen schrieb der neue Vertrag, vom alten abweichend, keine von der Anzahl der Einwohner unabhängige, in einer Summe zu bezahlende Robotablösung vor, sondern forderte den Robot, der urbanen Regulierung gemäss, nach der Anzahl der Bauern und Häusler, und später, im Jahre 1776 wurde dann die Ablösung dieser gewachsenen Robots durch Geld nach der gewöhnlichen Umrechnung bewilligt. So wurde die Summe der Robotablösung viel höher, die von der Stadt zu tragende Gesamtlast wurde jedoch durch das Sinken des Census und das Aufhören des Bergrechts und der Gebühren kleiner. So veränderte sich aber die Verteilung der Gesamtlast innerhalb der Stadt, unzwar zu Gunsten der Bauern und zu Lasten der Häusler.

Ausser Óbuda übte die Kammer noch über drei von den 11 Ortschaften die grundherrschaftliche Macht aus. Diese sind: das in der zweiten Hälfte des XVII. Jahrhunderts verwüstete und dann in 1769 sich wieder in Gemeinde organisierte

Békásmegyer; das ebenfalls unbewohnt gewordene und in 1717 wiederbesiedelte Csepel und schliesslich das sich gegenüber Csepel am rechten Donauufer aus einem Weinberg zwischen 1737—1739 zu einer Gemeinde gebildete Promontorium (Budafok). In diesen Ortschaften lief die urbariale Regulierung unter ruhigen Umständen ab, mit einer der Óbudaer sehr ähnlichen Wirkung d. h. sie hat die Lage einzelnen Schichten der Hörigen innerhalb der Ortschaften auf verschiedene Weise verändert. So fiel die Regulierung z. B. in Békásmegyer zufolge des Wachsens der Robotlast verhältnismässig für die Bauern am schlechtesten aus, für die Häusler und Insassen war die Veränderung weniger nachteilhaft. In Csepel verpflichtete das neue Urbarium die Bauern mit einem ganzen Grund zu einer viel grösseren Robotlast als die frühere, die Bauern mit einem halben Grund jedoch zu einer minderen. In Promontor — wo es überhaupt keine Felder und Wiesen und folglich auch keine Bauern mit Grund gab — verminderte sich die Last der Kleinhäusler in folge der Censurverminderung in einem viel grösseren Masse als die der Insassen.

Die sieben übrigen Ortschaften: Hidegkút, Tétény, Rákospalota, Cinkota, Rákoscsaba, Rákoskeresztúr und Soroksár waren im Besitz verschiedener Gutsherren. Mit Ausnahme zweier Ortschaften — von Palota und Csaba — wurden auch diese Ortschaften während der Türkenherrschaft verwüstet, und erst nach den Befreiungskämpfen wieder besiedelt. Aus diesen sieben Ortschaften kam es in zweien, in Tétény und Soroksár zu einer Bauernbewegung.

Soroksár begann sein neuer Gutsherr Antal Grassalkovics im Jahre 1741 zu besiedeln; zufolge seiner Begünstigungen entwickelte sich die auch die Privilegien eines Marktfleckens geniessende Siedlung schnell. Von den elf Ortschaften war das Feld- und Wiesengebiet hier das grösste und in Bezug seiner Bevölkerungszahl stand es unmittelbar nach Óbuda. (Es hatte ungefähr eine halb so grosse Bewohnerzahl wie Óbuda.) Im Jahre 1769 verweigerten 106 Bauern in Soroksár das Verrichten von einem dreitägigen Robot in hoher Arbeitszeit und weit von der Ortschaft, deshalb wurden sie vom Gutsherrn mit einer schweren Stock- und Geldstrafe bestraft, einige wurden auch vom Gebiet seiner Grundbesitzes ausgewiesen; er hat sein Urteil — ganz regelwidrig — ohne höhere Genehmigung auch durchgeführt. Dieses Urteil hat später Maria Theresia verändern und die vertriebenen resp. zu einer Geldstrafe verurteilten Bauern entschädigen lassen. Die Handrobotlast der Häusler aber, die infolge der Nachrichten über die urbariale Regulierung an einer Robotverminderung hofften, wuchs von den bisdortigen 12 Tagen auf 18 Tage.

In Tétény, im Dorf von Joseph Rudnyánszky kam es zu einem blutigen Zusammenstoss zwischen dem Gutsherrn und den Bauern; die Ursache davon war die seit langer Zeit aufgehäufte Unzufriedenheit der Bauern. Hier mussten die Bauern nämlich, abweichend von den behandelten Ortschaften und den allgemeinen urbarialen Verhältnissen des Komitats Pest sehr viel Robot verrichten. Die urbariale Regulierung brachte in diesem Dorf eine wesentliche Minderung der Robotlast sowohl für die Bauern als auch für die Häusler mit sich; auch der Census wurde kleiner. So gelangte hier also jede Schicht der Bauern in eine vorteilhaftere Lage; die grösste Besserung zeigte sich bei den Bauern mit Grund.

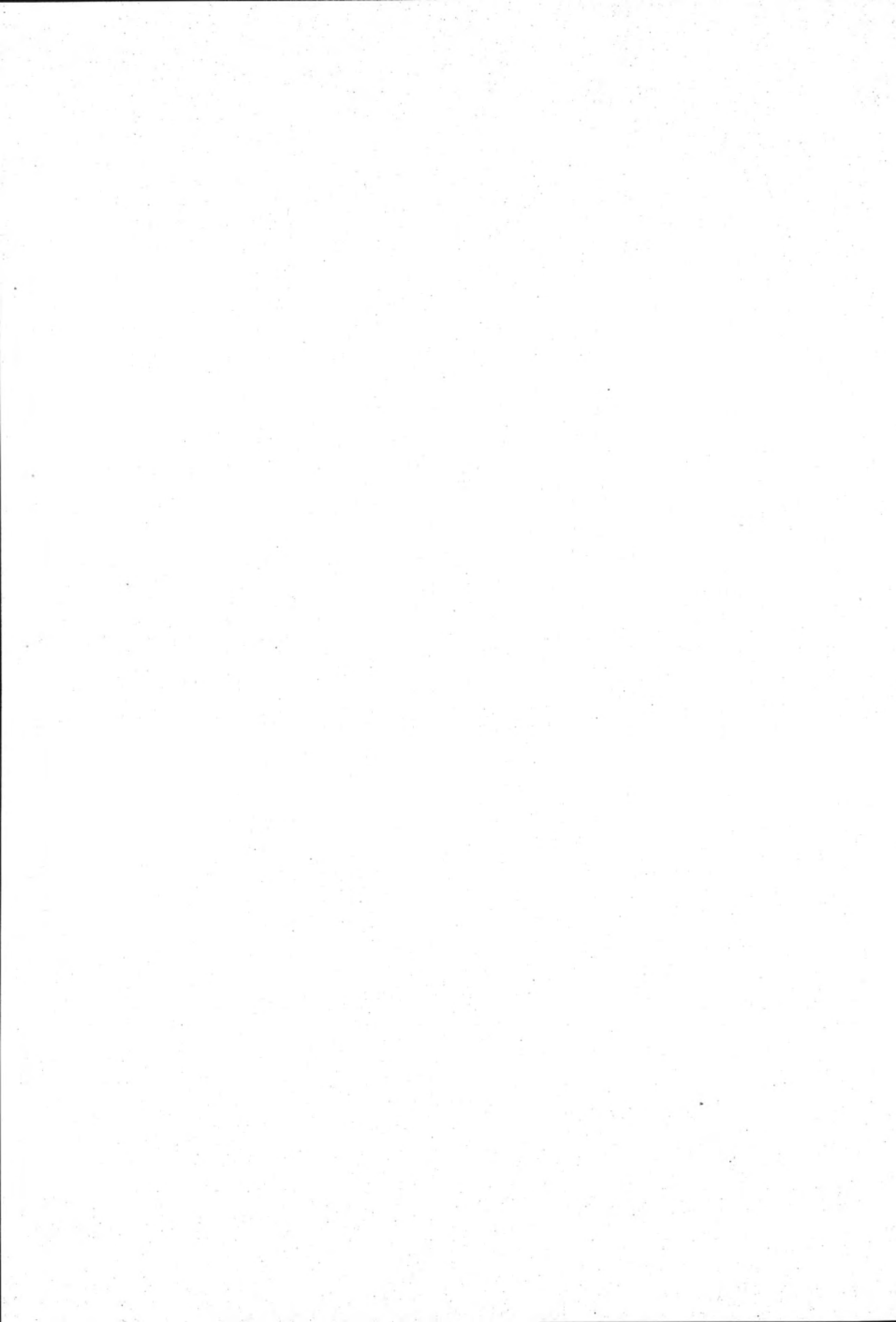
Im allgemeinen können wir feststellen, dass die Robotlast in der meisten der elf Ortschaften gewachsen hat, dagegen wurde der Census überall kleiner und einheitlich; früher zahlten nämlich die verschiedenen Schichten der Bauern — unter ihnen auch die Insassen — unter dem Titel Census verschiedene Summen. Auch die verbotenen Gebühren hörten überall auf. Da das Wachsen der Robotlast durch die Minderung des Census und das Aufhören der Gebühren mehr oder weniger ausgeglichen wurde, hat die urbariale Regulierung in Hinsicht der Gesamtlasten der einzelnen Ortschaften meistens keine wesentliche Veränderung

verursacht, oft kam es aber zu bedeutenden Verschiebungen innerhalb der Ortschaft: einige Schichten geraten in eine vorteilhaftere, andere wieder in eine nachteilhaftere Lage.

Unmittelbar vor der urbarialen Regulierung hatten von den elf Ortschaften Óbuda, Békásmegyer, Csepel, Palota und Csaba einen Vertrag. Anlässlich der Regulierung kam es nur mit Óbuda zu einem Vertrag, die übrigen haben ein Urbarium bekommen. Man schloss aber einen Vertrag mit Promontorium, das früher nach dem Gebrauch (Usus) leistete. In 1774 bekam dann Csepel und in 1777 Soroksár wieder einen Vertrag. Im allgemeinen ist es charakteristisch für diese neuen Verträge, dass sie das Landesurbarium zu Grund nehmen und die Leistungen nach der Anzahl der Bauern feststellen, während die Verträge früher die wichtigsten Leistungen von der Anzahl der Bauern unabhängig in einer Summe vorgeschrieben hatten.

Ein bedeutender wirtschaftlicher Faktor war in allen hier behandelten Ortschaften der Weinbau. In den meisten Ortschaften wurden Weine von vorzüglicher Qualität geerntet, die man leicht und zu hohen Preis verkaufen konnte. Die Weingärten haben ausser ihren Inhabern auch zur Selbsterhaltung der Häusler beigehtolfen, die keinen eigenen Weingarten besaßen; sie arbeiteten nämlich als Lohnarbeiter in dem Weingärten.

Ähnlich wie der Weinbau war es für alle elf Ortschaften charakteristisch, dass die Nähe von Buda und Pest ihre Wirkung stark ausübte. Die Einwohner erwähnten überall als einen Vorteil die Märkte von Buda und Pest, wo sie ihre Erzeugnisse verkaufen können. In den Ortschaften auf der Pester Seite wurden ausserdem die von Szeged resp. Szolnok nach dem Pester Salzamt geleisteten Salzfuhrn als wichtige Einnahmequellen bezeichnet. Die Anziehungskraft der nahen Stadt zeigte sich am besten im Falle von Óbuda: anlässlich der urbarialen Regulierung verlangte Óbuda geradezu seine Vereinigung mit Buda.

PÉNZ- ÉS ÁRUHITEL PESTEN
A XVIII. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

A várostörténeti kutatások során eddig eléggé elhanyagolták a polgárság tőkeerejének és tőkeigényének vizsgálatát. A forrásanyag e szemponttól vezérelt feltárását és feldolgozását néhány kiemelkedő szerepű polgár — manufaktúra-alapító, nagykereskedő — vagyonának és tevékenységének ismertetése pótolta, mintegy a Habsburg-abszolutizmus hazánk ipari és kereskedelmi fejlődését gátló, sorvasztó gyarmati politikájának illusztrálásaként. E módszer jellemzi Gyömrei Sándor és Nagy István tanulmányaikat is,¹ melyek gazdag és sokrétű forrásanyagra támaszkodva mutatták be a pesti ipari és kereskedelmi vállalkozások nehézségeit és küzdelmeit. Rövid életük, gyors bukásuk, s többnyire jelentéktelen méreteik legfőbb okát a polgárság tőkeszegénységében látták. Kétségtelen, hogy az osztrák ipar- és vámpolitika az egész országban rendkívül szűk keretek közé szorította a tőkefelhalmozást, azonban — adatokkal bizonyíthatóan — e kedvezőtlen körülmények között is, bár kínos lassúsággal, szegényes méretekből, de gyűlt a pénz-tőke a polgárság kezén. Ez a pénztőke jelentéktelen volt ugyan a nyugati polgársághoz viszonyítva, azonban eredete, befektetésének módja, gyümölcsöztetésének formája nem lehet érdektelen. A magyarországi polgárság tőkeviszonyainak vizsgálata során különös figyelmet érdemelnek a pesti polgárok tőkeviszonyai, hiszen e város éppen e korszakban emelkedett az ország kereskedelmi központjává, s hatással lehetett az egész ország gazdasági életére is. Tehát bármennyire jellemzőnek látszik — az országos fejlődés szempontjából — az egyes pesti manufaktúra-tulajdonosok vagy kereskedők pályája, ez csak a pesti polgárság egy rétegének, kiemelkedő, kivételes csoportjának útjára vet fényt, s emellett szükséges elvégezni a polgárság általános vagyoni helyzetének, tőkeerejének és tőkeigényének szélesebb körű vizsgálatát is.

E tanulmányban vizsgálatainkat két nagy forráscsoportra korlátoztuk: a korábbi kutatók által is szórványosan használt és idézett, de rendszeresen még fel nem dolgozott hagyatéki leltárakra,² és a hitelviszonyokról átfogó képet nyújtó, az eddigi kutatások során szinte teljesen mellőzött betáblázási jegyzőkönyvekre.³

¹ Gyömrei S.: Budapest gazdaságtörténete a manufaktúra korszakban. Kandidátusi értekezés. — *Uő.* A kereskedelmi tőke kialakulása és szerepe Pest-Budán 1849-ig. Tanulmányok Budapest Múltjából (a továbbiakban TBM) XII. (1957). 197—278. l. — Nagy I.: A manufaktúra ipar kialakulása Pest-Budán. TBM. XIV. (1961). 285—340. l.

² Fővárosi Levéltár. Pest város levéltára. (A továbbiakban FL. PL.) Testamenta et Inventaria (a továbbiakban Test.)

³ FL. PL. Betáblázási jegyzőkönyvek. Forrásértékükre a XIX. századi gazdaságtörténeti kutatásokkal kapcsolatban már Ungár László is felhívta a figyelmet. (Szempontok a magyar polgári osztály kialakulásának vizsgálatához. Századok. 1942. 306—328. l.)